

**Jarosław Uglis, Anna Jęczmyk,
Aleksandra Spychała**

**Zasoby kulturowe rejonu
wielkopolskich parków
krajobrazowych**

Turystyka Kulturowa nr 9, 5-34

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Artykuły

Jarosław Uglis, Anna Jęczmyk, Aleksandra Spychała, Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Zasoby kulturowe rejonu wielkopolskich parków krajobrazowych

Słowa kluczowe: park krajobrazowy, zabytki kultury materialnej, zasoby kulturowe, dziedzictwo kulturowe

Streszczenie

Parki krajobrazowe są to obszary chronione ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe. Obecnie w województwie wielkopolskim jest 13 parków krajobrazowych, które posiadają znaczący potencjał przyrodniczy i kulturowy.

Celem artykułu jest wstępna analiza możliwości rozwoju turystyki kulturowo-przyrodniczej w rejonie wielkopolskich parków krajobrazowych. W pracy przeanalizowano zasoby kulturowe, jakimi dysponują gminy, na terenie których zlokalizowane są badane parki. Kwerendą objęto łącznie 44 gminy województwa wielkopolskiego. Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, że w rejonie wielkopolskich parków krajobrazowych istnieje ponad 1 tysiąc obiektów dziedzictwa kulturowego. Najliczniej reprezentowane są założenia pałacowe i dworskie, budynki mieszkalne oraz obiekty sakralne.

Wprowadzenie

Parki krajobrazowe stanowią bardzo atrakcyjne miejsca podróży turystycznych, gdyż obejmują obszary chronione ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju¹. Zdaniem Barbary Żarskiej [2009, s. 1] to właśnie te tereny i obszary chronionego krajobrazu są najbardziej predysponowanymi formami ochrony przyrody do pełnienia funkcji turystycznej.

Obecnie w Polsce jest 121 parków krajobrazowych o łącznej powierzchni ponad 26 tys. km², co stanowi 8,3% terytorium kraju. Pierwszym był powstały w 1976 r. Suwalski Park Krajobrazowy, natomiast najmłodszy to utworzony w 2009 r. Nadgoplański Park Tysiąclecia² położony w województwie wielkopolskim.

Nadrzędnym celem tworzenia parków krajobrazowych jest ochrona swoistych cech krajobrazowych unikatowego środowiska, a także zabezpieczenie wartości kulturowych i historycznych danego regionu. Bez wątpienia istnienie parku skutecznie chroni lokalne środowisko przyrodnicze i kulturowe oraz podnosi atrakcyjność turystyczną terenu. Należy jednak pamiętać, że niekontrolowany oraz nadmierny ruch turystyczny może przyczynić się do degradacji środowiska przyrodniczego i kulturowego. Dlatego też, w wymiarze regionalnym, istotna jest współpraca lokalnych aktorów w zakresie rozwoju zrównoważonej turystyki, która będzie przyjazna środowisku oraz społecznie i ekonomicznie korzystna [Lozano-Oyola i in. 2012, s. 659]. Problematyka turystyki zrównoważonej na obszarach parków krajobrazowych jest poruszana w literaturze przedmiotu [Żarska 2009, *Turystyka zrównoważona...* 2011].

¹ Art. 16. ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2004 nr 92 poz. 880).

² Nadgoplański Park Tysiąclecia nie jest parkiem transgranicznym. Na terenie województwa kujawsko-pomorskiego istnieje odrębny park krajobrazowy o tej samej nazwie, powstały w roku 1992. Ponadto na terenie województwa kujawsko-pomorskiego utworzono w 1967 r. rezerwat przyrody, który również nazywa się Nadgoplański Park Tysiąclecia.

Dlatego należy je rozpatrywać nie tylko jako instytucje ochrony przyrody, ale jednocześnie jako:

- instytucje kultury,
- instytucje ochrony dziedzictwa i krajobrazu kulturowego,
- ośrodki edukacji i nauki,
- operatorów turystyki kulturowej i przyrodniczej [Knaś 2012³].

Takie podejście do parków krajobrazowych wskazuje na możliwość rozwoju na ich terenie nowych form turystyki. Niewątpliwie takim rodzajem jest turystyka kulturowa, a w szczególności turystyka kulturowo-przyrodnicza. Ta forma podróżowania jest zorientowana jednocześnie na recepcję walorów kulturowych i przyrodniczych odwiedzanego obszaru. Przedmiotem zainteresowania tak rozumianej turystyki kulturowo-przyrodniczej jest zwiedzanie obiektów dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, kontakty z lokalnymi społecznościami i poznanie ich kultury. W tym miejscu warto podkreślić, że turystyka kulturowa jest jednym z najszybciej rozwijających się segmentów światowego rynku turystycznego, a według szacunków Światowej Organizacji Turystyki jego udział wynosi 37% [Uglis 2010a, s. 289].

Celem artykułu jest wstępna analiza możliwości rozwoju turystyki kulturowo-przyrodniczej w rejonie wielkopolskich parków krajobrazowych. W trakcie procesu badawczego sformułowano następujący problem badawczy: jakimi zasobami kulturowymi dysponują gminy, na obszarze których zlokalizowane są parki krajobrazowe w województwie wielkopolskim; badaniami objęto łącznie 44 gminy województwa wielkopolskiego. W przypadku transgranicznych parków krajobrazowych⁴ analizę przeprowadzono tylko dla gmin należących administracyjnie do tejże jednostki administracyjnej.

1. Wielkopolskie parki krajobrazowe

Województwo wielkopolskie jest regionem przemysłowo-rolniczym, jednakże znacznie zróżnicowanym terytorialnie, zarówno pod względem gospodarczym, przyrodniczym, jak i kulturowym [*Strategia rozwoju...* 2007, s. 13]. Cechą charakterystyczną wielkopolskiego krajobrazu są płaskie lub faliste wysoczyzny i równiny, zdominowane przez rozległe i płaskie pola i duże kompleksy leśne. Ponadto na terenie województwa znajduje się ok. 1000 jezior o powierzchni powyżej 1 ha, lecz ich rozmieszczenie jest nierównomierne [*Kanon krajoznawczy...* 2010, s. 17].

Istotnym elementem świadczącym o potencjale przyrodniczym regionu jest obowiązujący system ochrony przyrody. Na obszarze województwa wielkopolskiego system ten tworzą: 2 parki narodowe (w tym fragment Drawieńskiego Parku Narodowego), rezerваты przyrody (110), parki krajobrazowe (13), obszary chronionego krajobrazu (36), obszary Natura 2000 (łącznie 76, w tym 57 obszarów specjalnej ochrony ptaków [OSO] i 19 specjalnych obszarów ochrony siedlisk [SOO]) oraz liczne obiekty indywidualnej ochrony [Uglis 2010b, s. 77; *Kanon krajoznawczy...* 2010, s. 23].

Aktualnie wielkopolskie parki krajobrazowe zajmują łącznie 179 410,6 ha (tab. 1), co stanowi 6,0% powierzchni województwa. Podlegają one Zespołowi Parków Krajobrazowych Województwa Wielkopolskiego w Poznaniu, którego zadaniem jest zarządzanie podległymi obszarami, ochrona walorów krajobrazowych i przyrodniczych oraz historyczno-kulturowych parków krajobrazowych i ich otulin utworzonych na terenie województwa wielkopolskiego oraz prowadzenie edukacji przyrodniczej społeczeństwa oraz inicjowanie i pomoc w organizacji badań naukowych.

³ <http://badania-w-kulturze.mik.krakow.pl/2012/03/29/parki-narodowe-i-krajobrazowe-w-malopolsce-instytucje-kultury-i-dziedzictwa-kulturowego>, dostęp: 13.07.2012.

⁴ Na terenie województwa wielkopolskiego znajdują się 3 takie parki, tj. Dolina Baryczy, Przemęcki i Pszczewski.

Parki krajobrazowe w województwie wielkopolskim powstały na obszarach przyrodniczo cennych i nie zdegradowanych przez przemysł (ryc. 1). Pierwsza taka forma ochrony przyrody powstała w 1986 r., natomiast najmłodsza w maju 2009 r. na mocy rozporządzenia wojewody wielkopolskiego⁵.

Cechą charakterystyczną omawianych obszarów jest znaczne zróżnicowanie pod względem struktury gruntów. W większości parków dominującą formą użytkowania powierzchni są użytki rolne, natomiast w trzech lasy (powyżej 50%), zaś udział wód waha się od 0,7% do prawie 14% [Uglis 2010b, s. 79].

Ryc. 1. Lokalizacja wielkopolskich parków krajobrazowych
Źródło: Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Wielkopolskiego.

⁵ Dziennik Urzędowy Województwa Wielkopolskiego nr 112 poz. 1798.

Tab. 1. Parki krajobrazowe województwa wielkopolskiego

Nazwa parku	Rok utworzenia	Powierzchnia [ha]
Lednicki Park Krajobrazowy	1988	7 652,5
Nadgoplański Park Tysiąclecia	2009	3 075,0
Nadwarciański Park Krajobrazowy	1995	13 428,0
Park Krajobrazowy „Dolina Baryczy”	1996	17 000,0 (87 040,0)*
Park Krajobrazowy im. gen. Dezyderego Chłapowskiego	1992	17 220,2
Park Krajobrazowy Promno	1993	2 077,0
Park Krajobrazowy Puszcza Zielonka	1993	11 999,6
Powidzki Park Krajobrazowy	1998	25 785,3
Przemęcki Park Krajobrazowy	1991	19 450,0 (22 344,0)*
Pszczewski Park Krajobrazowy	1986	2 920,0 (12 220,0)*
Rogaliński Park Krajobrazowy	1997	12 750,0
Sierakowski Park Krajobrazowy	1991	30 413,0
Żerkowsko-Czeszewski Park Krajobrazowy	1994	15 640,0
Łączna powierzchnia		179 410,6

* całkowita powierzchnia parku

Źródło: Rocznik Statystyczny Województwa Wielkopolskiego 2011.

Parki krajobrazowe w Wielkopolsce stanowią bardzo atrakcyjne destynacje zarówno pod względem zasobów przyrodniczych, jak i kulturowych. W dalszej części niniejszej pracy przedstawiono krótką ich charakterystykę.

Lednicki Park Krajobrazowy (LPK), którego powierzchnia wynosi 7652,48 ha, został utworzony na mocy uchwały nr XXVI/205/88 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu z dnia 26 maja 1988 r. i rozporządzenia nr 10/98 wojewody poznańskiego z dnia 19 czerwca 1998 r. Leży on na terenach czterech gmin: Kiszkowo, Kłecko, Łubowo i Pobiedziska. Został powołany dla ochrony unikatowych w skali kraju ziem, rozciągających się wokół Jeziora Lednickiego, będących kolebką państwa polskiego, ostoją rolniczego krajobrazu i przyrody [Raszka, Chojnacka 1998, s. 3]. Na terenie Parku znajdują się ślady osadnictwa z czasów neolitu, zaś na wyspie Ostrów Tumski zachowały się do współczesnych czasów ruiny grodziska z epoki Mieszka I. Jest to bogaty w zabytki teren,

który wraz z niezmiennym krajobrazem polodowcowym i szatą roślinną stanowią obszar ważny w dziejach Polski [Chojnacka, Raszka 2007, s. 7].

Na obszarze LPK istnieje około 350 stanowisk archeologicznych, wśród nich grody na Ostrowie Lednickim, Ledniczce, w Moraczewie i w Imiołkach. Bardzo cennym znaleziskiem są relikty dwóch mostów drewnianych (zachodni ponad 400 metrów i wschodni długości około 200 m), łączących w średniowieczu Ostrów Lednicki ze stałym lądem [Chojnacka, Raszka 2007, s. 1].

W Parku poza ruinami grodów średniowiecznych znajdują się liczne zabytki drewniane i murowane (dwory, spichlerze itp.) oraz lasy z pomnikowymi drzewami i ciekawe zbiorowiska roślin. W krajobrazie dominują pola uprawne, ponieważ intensywne osadnictwo doprowadziło do jego odlesienia już we wczesnym średniowieczu. Lasy zachowały się

jedynie na niewielkim obszarze północnej części parku, o bardziej urozmaiconej rzeźbie terenu [www.poznan.pl/mim/turystyka/lednicki-park-krajobrazowy,p,186,193.html, dostęp: 03.07.2012].

Obszar LPK wykazuje typowe cechy krajobrazu polodowcowego, ukształtowanego przez lądolód w czasie ostatniego zlodowacenia. W rzeźbie występuje falista wysoczyzna morenowa oraz okazała rynna z jeziorem na dnie. Elementem dominującym w krajobrazie jest polodowcowe, rynnowe jezioro Lednica o długości 7 300 m, zajmujące 339 ha powierzchni, na którym znajdują się cztery wyspy: Ostrów Lednicki, Ledniczka, Wyspa Mewia oraz czwarta w północnej części jeziora. Kilka mniejszych akwenów (Głębokie, Sławno, Bachorce, Linie i Kamionek) położonych jest w północnej części parku, na przedłużeniu rynny [<http://regionwielkopolska.pl/katalog-obiektow/lednicki-park-krajobrazowy.html>, dostęp: 06.07.2012].

Na terenie parku znajduje się Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy oraz jego filia – Wielkopolski Park Etnograficzny w Dziekanowicach.

Elementem charakterystycznym dla Parku są obszary krajobrazu kulturowego wyróżnione przez wojewódzkiego konserwatora zabytków w liczbie aż 11. Wg *Ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*⁶ jest to „przestrzeń, historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze”. Utworzenie takich stref leży w kompetencji władz samorządowych podczas sporządzania miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego; inną opcją jest powołanie do istnienia parku kulturowego, których obecnie jest 22 w Polsce [www.nid.pl/UserFiles/File/Istniejace_Parki_Kulturowe_31_12_2011.pdf, dostęp: 27.07.2012].

Nadgoplański Park Tysiąclecia (NPT) jest najmłodszym parkiem krajobrazowym w województwie wielkopolskim, jak i w Polsce. NPT powstał na mocy rozporządzenia wojewody wielkopolskiego z dnia 8 maja 2009 r. na terenie gminy Skulsk, w powiecie konińskim, obejmującym obszar o powierzchni 3074,59 ha. Należy podkreślić, że NPT został utworzony w miejsce zlikwidowanego (tylko na terenie województwa wielkopolskiego) rezerwatu przyrody o tej samej nazwie⁷.

W granicach Parku znalazła się południowa część jeziora Gopło, kilka mniejszych akwenów oraz fragment Kanału Ślesiańskiego łączącego Wartę z Gopłem. Pozostała, północna część Nadgopla chroniona jest w granicach parku o tej samej nazwie na terenie województwa kujawsko-pomorskiego. NPT utworzono w celu zachowania i popularyzacji walorów przyrodniczych i krajobrazowych, a także ochrony miejsc lęgowych ptaków, siedlisk wykorzystywanych przez awifaunę przelotną oraz zimującą, torfowisk i innych środowisk wilgotnych oraz bagiennych, a także naturalnie ukształtowanego krajobrazu polodowcowego [<http://zpkww.poznan.ibip.pl/public/?id=43045>, dostęp: 13.07.2012].

Ponadto obszar NPT to kolebka dynastii Piastów, jak głosi legenda w wioskach Warzymowo i położonej obok Goplana przyszedł na świat założyciel rodu – Piast Kołodziej i jego żona Rzepicha. Lokalną osobliwość stanowi kmina ochweśnicka, czyli tajemny żargon, którym posługiwali się wędrowni handlarze świętymi obrazami oraz sprzedawcy gęsi i pierza ze Ślesina i Skulska. Gwara ta liczy około 800 słów [www.zpkww.pl/download/128.png].

⁶ Dz. U. 2003 nr 162 poz. 1568.

⁷ Zarządzenie nr 3/09 z dnia 27 marca 2009 r. Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Poznaniu.

Nadwarciański Park Krajobrazowy (NPK) został utworzony rozporządzeniem wojewody konińskiego z 19 października 1995 r. NPK obejmuje fragment doliny środkowej Warty pomiędzy autostradą A2, a ujściem Prosny poniżej Pyzdr. W skład parku wchodzi teren czterech gmin: Łądek, Pyzdry, Rzgów i Zagórów. Utworzony on został w celu zachowania swoistych cech krajobrazu pradoliny Warty oraz miejsc lęgowych awifauny wodno-błotnej, ochrony ptaków przelotnych oraz zabezpieczenia dziedzictwa kulturowego [www.zpkww.pl/parki.php?p=12, dostęp: 17.07.2012].

Krajobraz Parku został ukształtowany przez topniejący lądolód oraz wody Prawarty. W ten sposób powstała szeroka i płaska pradolina oraz odsłonięte zostały, strome, o wielometrowej wysokości krawędzie pradoliny, które są naturalnymi punktami widokowymi. Ponadto NPK tworzy mozaikę rozległych, podmokłych łąk, szuwarów, pól uprawnych i lasów, urozmaiconą przez mnogie starorzecza oraz wydmy, miejscami całkowicie pozbawione pokrywy roślinnej. W sąsiedztwie meandrującej Warty znajdują się liczne obniżenia terenu okresowo zalewane podczas powodzi bądź wodami podsiąkającymi. Niewątpliwie szeroka dolina rzeki w granicach Parku pełni funkcję naturalnego zbiornika retencyjnego [Rąkowski i in. 2002, s. 247].

Na terenie NPK występuje duże zróżnicowanie zbiorowisk roślinnych. Ewidentną osobliwością flory NPK są skupienia słonorośli [Rąkowski i in. 2002, s. 249].

Bardzo ciekawym aspektem, łączącym walory przyrodnicze i kulturowe Parku, są „gęsie pastwiska” – tereny zalewowe, na których wypasane są widoczne z daleka stada białych gęsi. Onegdaj organizowano także przepędy tych ptaków do sąsiedniego zaboru, jako że w pobliżu przebiegała granica rosyjsko-pruska, a co najbardziej zdumiewające – gęsi specjalnie w tym celu „podkuwano” [www.magazyinwino.pl/943sd_ges_nie_tylko_marcinska.html, dostęp: 29.07.2012]!

Park Krajobrazowy „Dolina Baryczy” (PKDB) jest największym tego rodzaju obszarem chronionym w Polsce, obejmuje 87 040 ha (z tego powodu nie posiada otuliny), z czego na terenie województwa wielkopolskiego znajduje się 17 000 ha w gminach Odolanów, Sośnie i Przygodzice, zaś znacznie większa część – 70 040 ha – położona jest na terenie województwa dolnośląskiego w gminach Cieszków, Krośnice, Milicz, Prusice, Trzebnica, Żmigród oraz Twardogóra.

Park został utworzony wspólnym rozporządzeniem wojewodów kaliskiego i wrocławskiego dnia 3 czerwca 1996 r. Jako że leży on na terenie dwóch województw, jego dyrektora powołał minister środowiska w uzgodnieniu z wojewodami. Siedziba Parku Krajobrazowego „Dolina Baryczy” wchodzącego w skład Dolnośląskiego Zespołu Parków Krajobrazowych, znajduje się we Wrocławiu. Do głównych celów utworzenia Parku należało:

- objęcie ochroną najcenniejszego obok doliny Odry fragmentu środowiska przyrodniczego Dolnego Śląska;
- zachowanie mało zmienionych ekosystemów wodno-błotnych i leśnych oraz ich cennej ornitofauny;
- ochrona ekosystemów stawowych przed parcelacją i prywatyzacją stawów;
- stopniowa redukcja zanieczyszczeń wód, gleb i powietrza.

Aż 9% powierzchni zajmują wody – jest to największy w Polsce kompleks stawów rybackich, usytuowanych w trzech grupach. Największa z nich – Stawy Milickie – należy administracyjnie do województwa dolnośląskiego, natomiast dwie mniejsze – Stawy Przygodzickie i Moździanowskie – do wielkopolskiego. Stosunkowo niewielką powierzchnię w porównaniu do innych wielkopolskich parków krajobrazowych zajmują lasy – jest to ok. 27% [Rąkowski i in. 2002, s. 379]. W tym miejscu warto wspomnieć drugie w Polsce pod względem liczby skupisko dębów w gminie Przygodzice, posiadające rangę rezerwatu („Wydymacz”).

Rozwój sztucznych akwenów związany jest z cystersami z Trzebnicy i trwa nieprzerwanie od XIII w. – co ciekawe do dziś zachowało się kilka stawów, których historia sięga tych zamierzchłych czasów. Powstanie wspomnianych zbiorników nie byłoby jednak możliwe, gdyby nie specyfika opisywanego obszaru – bagniste podłoże o bardzo małym spadku poprzecinane niezliczonymi kanałami, rowami melioracyjnymi oraz mniejszymi rzekami [Rąkowski i in. 2002, s. 379]. Ze względu na tak wyjątkowy układ hydrograficzny Park jest jedną z największych ostoi dla awifauny w Polsce; stwierdzono tu ponad 200 gatunków ptaków, z czego 166 prowadzi lęgi [Spychała 2010, s. 25].

Jeśli chodzi o walory kulturowe to zdecydowanie bogatsza jest część dolnośląska Parku [Wrabec 1997]. Na terenie gmin wielkopolskich znajdują się przede wszystkim obiekty sakralne oraz zabudowanie pałacowe i dworskie. Dwa najciekawsze to pałace myśliwskie w Antoninie, związane z rodem Radziwiłłów [*Gmina Przygodzice...* 2011, s. 7] oraz drewniany w Mojej Woli – jeden z dwóch obiektów w Europie z elewacją wyłożoną korą z dębu korkowego [www.sosnie.ovh.org/podstrony/palac.html, dostęp: 15.07.2012].

Park Krajobrazowy im. gen. Dezydery Chłapowskiego (PKDCH) został utworzony 1 grudnia 1992 r. na podstawie art. 24 ustawy z dnia 16 października 1991 r. o ochronie przyrody oraz art. 532 ust. 1 ustawy z dnia 22 marca 1990 r. o terenowych organach rządowej administracji ogólnej uchwałą wojewodów leszczyńskiego i poznańskiego. Generał Dezydery Chłapowski, który jest patronem parku, był oficerem napoleońskim, generałem z okresu powstania listopadowego, działaczem społecznym i politycznym oraz doskonałym rolnikiem, krzewicielem postępu i nowoczesnej kultury rolnej w Wielkopolsce [Kasprzak, Raszka 2007, s. 9].

Celem Parku jest ochrona krajobrazu kulturowego i rolniczego, z dobrze zachowaną siecią zadrzewień śródpolnych wprowadzonych na tym terenie w latach 20. XIX w. przez Chłapowskiego. Jego rolą jest również propagowanie nowoczesnego zrównoważonego sposobu gospodarowania w optymalnie urządzonej krajobrazie rolniczym. Powierzchnia Parku wynosi 17 220 ha i znajduje się na terenie czterech gmin: Kościan, Czempin, Krzywiń i Śrem. Jest to obszar, na którym dominującą rolę odgrywa rolnictwo. Pola uprawne zajmują powierzchnię 65,6%, lasy: 14,8%, łąki: 8,6%, wody: 0,2%, pozostałe, czyli drogi, tereny zabudowane, ciek: 10,8% ha. Głównym typem siedliskowym zadrzewień na terenie tym ternie są lasy świeży oraz mieszany świeży. Fragmenty lasów słabo przekształconych zachowały się na niewielkich powierzchniach w „Uroczysku Las Cygański” (między Gołębinem Nowym a Turwią) oraz przy ciekach [www.zpkww.pl/parki.php?p=10, dostęp: 07.07.2012].

Szczególną charakterystyczną cechą krajobrazu PKDCH są sztucznie wprowadzone zadrzewienia śródpolne w postaci rzędów i kęp drzew lub krzewów o powierzchni 0,1-15 ha. Na tym terenie występuje ok. 540 zadrzewień, spośród których ok. 30, zostało założonych po 1992 r. [Kasprzak, Raszka 2007, s. 66]. Najbardziej charakterystyczne i jednocześnie malownicze są kępy robinii akacjowej, którą gen. Chłapowski sadził ze względu na jej

wartość dla pszczelarstwa; obecnie spacer na początku czerwca, kiedy wokoło unosi się specyficzny zapach kwiatów tego drzewa, jest jedną z wyjątkowych atrakcji turystycznych tego Parku.

Park Krajobrazowy „Promno” (PKP) – najmniejszy na obszarze województwa wielkopolskiego (2077 ha powierzchni właściwej oraz 3760 ha otuliny) – położony jest na obszarze dwóch gmin: Kostrzyn i Pobiedziska, od południa i północy obrzeżony przez dwa dopływy Warty – Główną i Cybinę [Rąkowski i in. 2002, s. 197]. Obszar ten utworzono w 1993 r. na mocy rozporządzenia nr 6/93 wojewody poznańskiego, by chronić charakterystyczne dla Wielkopolski połodowcowe ukształtowanie terenu z morenami i zbiornikami wodnymi, zwłaszcza tzw. oczkami; na terenie Parku znajduje się siedem akwenów, w otulinie zaś – kolejne dwa. Najciekawszy jest łańcuch pięciu tzw. jezior paciorkowych przy wschodniej granicy otuliny Parku (Ósemka, Uli, Cyganek, Baba, Okraglak), o powierzchni od 1 do 5 ha⁸. Charakterystyczny i tu jest wysoki wskaźnik zalesienia – ok. 60% – obszaru Parku, natomiast otulina jest zazwyczaj użytkowana rolniczo [Kasprzak, Raszka 2008, s. 15].

Najstarsze znaleziska z obszaru Parku wskazują, że człowiek żył tu już w epoce paleolitu, tj. ok. 11 000 lat temu [Kasprzak, Raszka 2008, s. 91]. Jako że obszar Parku leżał w bezpośrednim sąsiedztwie wczesnośredniowiecznego szlaku łączącego Poznań z Gniezmem, powstałe tu osady legitymizują się najstarszymi prawami miejskimi w Polsce: Kostrzyn – 1251 r. Pobiedziska – 1257 r. (dla porównania – Poznań lokowano w 1253 r.) [Górczak 2002, s. 97]. Nawiązaniem do historii jest Szlak Piastowski, który obecnie przebiega przez omawiany obszar, zaś największa jego atrakcja turystyczna to Wielkopolski Skansen Miniatur, z 35 obiektami w skali 1:20 000, z regionu Wielkopolski [http://ok-pobiedziska.pl/cms/9726/skansen_miniatur; dostęp: 16.07.2012]. Dominującymi elementami w krajobrazie gmin, do których należy PK „Promno”, są wiejskie rezydencje wielkopolskiej szlachty z przełomu wieków XVIII i XIX (najbardziej znamienitymi tutejszymi rodami byli Skórzewscy, Mielżyńscy i Jackowscy), których dobrym przykładem jest pałac w Iwnie.

Park Krajobrazowy „Puszcza Zielonka”⁹ (PKPZ) leży na północny wschód od Poznania, na terenie pięciu gmin: Czerwonak, Kiszkowo, Murowana Goślina, Pobiedziska i Skoki. Został on utworzony na mocy rozporządzenia nr 5/93 wojewody poznańskiego z 20 września 1993 r. w celu zachowania, ochrony i odnowy największego i najbardziej zbliżonego do naturalnego kompleksu leśnego środkowej Wielkopolski, o dużych wartościach przyrodniczych, krajobrazowych i naukowo-dydaktycznych [Szafranski, Kurek 1999, s. 56]. Dla skuteczniejszej ochrony walorów Parku wyznaczono wokół niego strefę ochronną, tzw. otulinę. Po przeprowadzonej w 2004 r. korekcie jego granic, część terenów otuliny włączona została w jego obszar z mocy rozporządzenia nr 10/04 wojewody wielkopolskiego z dnia 26 stycznia 2004 r. Obecnie powierzchnia Parku

⁸ www.zpkww.pl/parki.php?p=11, dostęp: 17.07.2012.

⁹ *Puszcza Zielonka* – była potoczną nazwą dużego kompleksu leśnego położonego w pobliżu Poznania, która upowszechniła się w ciągu ostatnich lat. Choć dawno stracił on swój charakter, to obszar który zajmuje – jego rozmiar – uprawnia do mówienia o tym terenie „puszcza”.

wynosi 11 999,61 ha, a powierzchnia otuliny – 10 969,47 ha [www.zpkww.pl/parki.php?p=8, dostęp:06.07.2012].

Specyficzną cechą Parku jest bardzo wysoki udział terenów leśnych – 78,4% jego powierzchni. Zadrzewienia charakteryzują się dobrze zachowanymi i urozmaiconymi zbiorowiskami roślinnymi, wśród których można wyróżnić aż 12 typów siedliskowych lasu. W Parku rośnie około 200 sztuk drzew pomnikowych, w tym – 4 grupowe pomniki przyrody. Są to przede wszystkim stare dęby i sosny, ale także graby, kasztanowce, wiązy i buki. Jedyny głąz o pomnikowych rozmiarach pełni dziś funkcję pomnika w Zielonce [www.zpkww.pl/parki.php?p=8, dostęp:06.07.2012].

Urozmaicona rzeźba powierzchni PKPZ ukształtowana została w okresie ostatniego zlodowacenia, kiedy wytworzyły się strefy pagórków oraz doliny i rynny jeziorne. Południowy jego skraj sięga pasma tzw. środkowo-poznańskiej moreny czołowej, którego jedną z kulminacji jest Dziewicza Góra (143 m n.p.m.) – najwyższe wzniesienie terenu objętego ochroną, na której wybudowano wysoką na 40 m wieżę obserwacyjną [*Kanon krajoznawczy ...* 2010, s. 156] – pełni ona także funkcję dostrzegalni przeciwpożarowej. Z wieży odwiedzający mają niezapomniany widok na całą Puszcę.

Na tym terenie znajdują się rynny polodowcowe, a największa z nich przebiega od Pobiedzisk przez Murowaną Goślinę aż po dolinę Warty – z 14 jeziorami, z czego 10 leży na obszarze Parku. Inne godne uwagi rynny to: dolina rzeki Trojanka, ciągnąca się od Huty Pustej przez Zielonkę, Głębocek i Głębocko, oraz rynna rzeki Dzwonówka (Potoku Dzwonowskiego) od Dąbrówki Kościelnej przez Dzwonowo i Sławicę. Są to dwa główne ciekі płynące przez tereny w północnej części Parku. W jego części południowej sieć hydrograficzną stanowią: Struga Owińska, Kanał Wronczyński i Kanał Goślinka. Środkowa, najwyżej wyniesiona część terenów leśnych, jest bezodpływowa [Anders 2004, s. 11].

„Puszcza Zielonka” stanowi popularny teren rekreacyjny z kąpieliskami, szlakami pieszymi i rowerowymi, a także z licznymi atrakcjami turystycznymi: wspomnianą wieżą widokową na Dziewiczej Górze, przepięknym arboretum we wsi Zielonka i uroczyskiem „Maruszka” [Zastrożny 2011, s. 27-36].

Bardzo ciekawym obiektem na omawianym terenie jest otwarty w maju 2012 r. Szlak Kajakowy „Puszcza Zielonka”, dzięki któremu można podziwiać wszystkie wymienione wcześniej walory w sposób aktywny, a jednocześnie wygodny i przyjazny dla środowiska. Trasa licząca ok. 11 km wiedzie rzekami Główną i Strugą Wierzenicką oraz przez 5 jezior. Co ciekawe, Urząd Gminy w Pobiedziskach organizuje bezpłatne spływy weekendowe dla mieszkańców aglomeracji poznańskiej – głównych odbiorców tej nowej atrakcji turystycznej województwa wielkopolskiego¹⁰.

Powidzki Park Krajobrazowy (PPK) powstał na mocy rozporządzenia wojewody konińskiego z 16 grudnia 1998 r. na obszarze gmin Kleczew, Orchowo, Ostrowite, Powidz, Słupca, Wilczyn i Witkowo. PPK utworzono w celu ochrony polodowcowego krajobrazu Pojezierza Gnieźnieńskiego z systemem kilkunastu długich jezior o stromych krawędziach, które są charakterystycznym wyróżnikiem Parku. Na terenie PPK można dostrzec bogactwo form geomorfologicznych, w tym oprócz rynien polodowcowych wzgórza moreny czołowej, płaską i falistą morenę denną, formy szczelinowe oraz równinę sandrową [Rąkowski i in. 2002, s. 253]. Na terenie Parku znajduje się 17 większych akwenów, wśród nich rozmiarami wyróżniają się Jezioro Powidzkie (1175 ha i o głębokości 46 m) oraz jezioro Niedzięgiel (638 ha), zwane również Skorzęcińskim. Ten

¹⁰ Zob. www.pobiedziska.pl/PL-H128/aktualnosci/SMTI4/szlak-kajakowy.html, dostęp: 27.07.2012.

obszar cechuje znaczne zróżnicowanie roślinności, dominują siedliska naturalne i półnaturalne [Rąkowski i in. 2002, s. 255].

Okolice PPK były ważne dla Polski już w czasach wczesnego średniowiecza – świadczy o tym grodzisko w Mrówkach, zamieszkałe od XIII w. Położone na krańcu półwyspu Jeziora Kownackiego od roku 1973 pełni funkcję skansenu archeologicznego, w którym przynajmniej dwa razy do roku spotykają się grupy rekonstrukcyjne [*Polska niezwykła...* 2008, s. 142].

Powidzki PK jest także ciekawy z zupełnie innej przyczyny – otóż na terenie gminy Kleczew znajdują się odkrywki Kopalni Węgla Brunatnego Konin w Kleczewie S.A. Obiekty te zdecydowanie negatywnie wpływają na wartości krajobrazowe, choć oczywiście mogą stanowić swego rodzaju atrakcję turystyczną. Niestety powstanie ogromnego zagłębienia nie pozostaje bez wpływu na środowisko przyrodnicze, a zwłaszcza na poziom wód gruntowych. W przypadku najnowszej odkrywki, działającej od 2010 r. – „Tomisławice” – zagrożone wyschnięciem może być jezioro Gopło [www.tvn24.pl/biznes-gospodarka,6/w-sprawie-gopla-skarza-do-brukseli,123112.html, dostęp: 29.07.2012].

Przemęcki Park Krajobrazowy (PrzPK) jest również obiektem transwojewódzkim – badaniami objęto 5 gmin wielkopolskich, tj. Przemęt, Śmigiel, Świąciechowa, Wijewo i Włoszakowice, natomiast całość obszaru dopełnia gmina lubuska – Wschowa. PrzPK powstał w 1991 r. mocą rozporządzenia wojewody leszczyńskiego z dnia 25 listopada 1991 r. i obejmuje 22 334 ha, z czego ponad 90% administracyjnie przynależy do województwa wielkopolskiego [www.zpkww.pl/parki.php?p=9, dostęp: 17.07.2012]. Głównym celem ochrony jest także tutaj ochrona młodoglacjalnej rzeźby terenu, przede wszystkim z charakterystycznym – radialnym – układem jezior – są ich tu 24 [Rąkowski i in. 2002, s. 205]. Całość obszaru znajduje się w dorzeczu Obry, która jest popularnym szlakiem kajakowym;

kolejna trasa spływu, tzw. „Szlak Konwaliowy”, prowadzi przez 2 największe akweny – jeziora Przemęckie i Dominickie. W Parku lesistość jest zdecydowanie niższa niż w innych tego typu obiektach w Wielkopolsce – wynosi ok. 40%; dominują użytki i krajobraz rolnicze.

Najstarsze ślady osadnictwa sięgają późnego paleolitu (X w. p.n.e.) [Kasprzak, Kucharski 2010, s. 105]. Z kolei pierwszymi i najważniejszymi osadami wczesnośredniowiecznymi były Włoszakowice, związane później z rodami Opalińskich i Sułkowskich, oraz Przemęt – pierwszy ośrodek miejski na opisywanym terenie (prawa uzyskał pod koniec XIII w.), leżący na pograniczu Wielkopolski i Śląska, znajdujący się początkowo w rękach książąt głogowskich [Kasprzak, Kucharski 2010, s. 108]. Jednakże to książęta wielkopolscy sprowadzili do Przemętu cystersów, którzy żyli tutaj i wspomagali rozwój opisywanego obszaru przez ponad 600 lat [Ziemniewicz 1991, s. 23]. Kolejną ciekawostką Parku jest funkcjonująca do dziś Śmigiełska Kolej Dojazdowa – jedyny zachowany obiekt tego typu z gęstej sieci istniejącej na przełomie wieków XIX i XX [Kasprzak, Kucharski 2010, s. 124].

Charakterystycznym elementem Parku są także wiatraki – koźlaki – do dziś przetrwało ich ponad 10, natomiast w latach świetności w samym Śmiglu stało ich około 100 (!) [Zbiński 2006, s. 67]. Wartym podkreślenia jest fakt, iż spośród 9 sanktuariów maryjnych (a 10 w ogóle) położonych na badanym terenie, aż 2 znajdują się na terenie Przemęckiego Parku Krajobrazowego; są to obiekty w Charbielinie, co ciekawe otoczona czcżą jest płaskorzeźba nieznanego autorstwa przedstawiająca scenę wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny z XVII w. [Grzelak 2003, s. 7], oraz w Wieleniu Zaobrzańskim.

Pszczewski Park Krajobrazowy (PsZPK), którego tylko ok. 24% powierzchni z 12 220 ha należy do województwa wielkopolskiego, składa się z dwóch części, połączonych poprzez otulinę o powierzchni 33 080 ha (ok. 44% całości to część wielkopolska). Dla niniejszego opracowania ważniejsza jest część mniejsza, o powierzchni ok. 2 000 ha, obejmująca malowniczy fragment doliny rzeki Kamionki z licznymi meandrami, przełomami, starorzeczami i torfowiskami [Jermaczek, Rudawski 1993, s. 5]; znajduje się ona całościowo na terenie woj. wielkopolskiego.

Badany Park administracyjnie leży na obszarze 5 gmin, z czego Miedzichowo i Międzychód objęto kwerendą terenową jako wielkopolskie, zaś pozostałe cztery (Międzyrzecz, Przytoczna, Pszczew, Trzciel) to przynależność woj. lubuskiego. Również zarząd nad Parkiem podzielono – i tak wschodni fragment podlega Zespołowi Parków Krajobrazowych Województwa Lubuskiego z biurem w Pszczewie, natomiast zachodnia – Zespołowi Parków Województwa Wielkopolskiego (stacja terenowa w Murowanej Goślinie).

Pszczewski PK powstał w 1986 r. mocą uchwały nr XI-63-86 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Gorzowie Wlkp. z dnia 25 kwietnia 1986 r. w celu zachowania krajobrazu polodowcowego z sandrami, kemami, ozami, morenami i jeziorami – zwłaszcza rynnowymi – których jest 25 (zajmują prawie 12% powierzchni Parku). Dodatkowymi atutami Parku są: wyjątkowo niskie zaludnienie, brak przemysłu, a także znaczna powierzchnia lasów (około 64%) [Rąkowski i in. 2002, s. 201]. Zdecydowanie jednak przeważają zalesienia młode (do 50 lat); gdyż do niedawna był to obszar wybitnie rolniczy – do dziś w krajobrazie wyróżniają się ogławiane wierzby oraz liczne zabudowania folwarczne, niestety częściowo zdewastowane; najciekawszym przykładem jest folwark w Mniszkach, obecnie Centrum Edukacji Regionalnej i Przyrodniczej. Badany obszar charakteryzują też specyficzne ruralistyczne układy olęderskie – o zabudowie rozproszonej, tzw. kolonijnej [Anders 1998, s. 18; Kasprzak, Kucharski 2011, s. 86]. Z kolei w dolinie Kamionki istniało onegdaj aż siedem młynów, których pozostałości można zobaczyć np. w Kamionnej, Krzyżkówku czy Papierni lub odnaleźć w toponimiach – Borowy Młyn.

Najstarsze ślady osadnictwa pochodzą sprzed ok. 8 000 lat, zaś pierwsze grodziska wczesnopiastowskie szacuje się na okres między wiekami VII-X. W historii badanego obszaru poczesne miejsce miały dwa rody – Ostrorogów, władających do XVI w. oraz Unrugów, pochodzących ze Szwabii i Alzacji; to poprzez wpływ tych ostatnich Ziemia Międzychodzka została silnie zgermanizowana, np. aż 3/5 mieszkańców Międzychodu w wieku XIX było protestantami, zaś kolejną wyznaniową grupę tworzyli żydzi; obie te wspólnoty religijne utożsamiały się z pochodzeniem niemieckim. Dopiero od początku XX w. liczba Polaków zaczęła stopniowo rosnać, zaś narodowość ta stała się dominującą, a w zasadzie jedyną, po II wojnie światowej [Łęcki 2000, ss. 117-120]. Jeśli chodzi o walory kulturowe materialne, to największe ich nagromadzenie znajduje się we wspomnianym Międzychodzie, a także w – onegdaj mieście – Kamionnie.

Rogaliński Park Krajobrazowy (RPK) leży na południe od granic Poznania, wzdłuż rzeki Warty w kierunku Mosiny, Rogalina i Śremu. Został utworzony 26 czerwca 1997 r. na mocy Rozporządzenia wojewody Poznańskiego nr 4/97. Jego powierzchnia wynosi 12 750 ha, a położony jest na terenie czterech gmin: Mosiny, Kórnik, Śremu i Brodnicy [Karczevska, Dach 2000, s. 80-90]. Park powstał w celu ochrony jednego z największych w Europie siedlisk dębów szypułkowych porastających w tym rejonie dolinę Warty oraz unikatowej rzeźby terenu, na którą składają się

liczne starorzecza występujące na terasie zalewowej i nadzalewowej. Spośród 1435 dębów aż 860 uznano za pomniki [Kasprzak, Raszka 2005, s. 5]. Liczą one od 300 do 600 lat i osiągają obwody od 400 do 700 cm, rosną wśród pól uprawnych, wzdłuż dróg, lasów i łągów nadwarciańskich, po obu stronach rzeki. Ich piękne, grube i przybierające różne kształty korony są malowniczym symbolem tych obszarów, najsłynniejsze z nich to: Lech (obwód 930 cm), Czech (810 cm) – niestety martwy – i Rus (670 cm). W Parku znajdują się dwa rezerваты przyrody: „Krajkowo” i „Goździk Siny w Grzybnie”. Dlatego też symbolem RPK są stare dęby pośród starorzeczy na terasie zalewowej Warty i liść dębu szypułkowego wraz z owocami [www.zpkww.pl/parki.php?p=2, dostęp: 06.07.2012].

Obszar Parku obejmuje różnorodne formy działalności ludzkiej, w efekcie czego powstało wiele cennych wartości kulturowych. Do szczególnie interesujących należy Rogalin, stara wieś szlachecka z zachowanym układem dróg, rozłogów i łąk w dolinie Warty, z zabytkowym pałacem, parkiem krajobrazowym i gospodarstwem rolnym.

Inne, cenne obiekty architektoniczne to: kościoły (Żabno, Jaszkowo, Radzewice, Rogalinek), pałace (Jaszkowo, Góra, Psarskie, Sowiniec) oraz zabytkowe parki. Ponadto na terenie Parku wytyczono liczne szlaki piesze, rowerowe, kajakowy oraz urokliwą ścieżkę dydaktyczną „Bobrowy Szlak” w rejonie Czmońca [Przyrodnicza ścieżka..., 2011, s. 5].

Sierakowski Park Krajobrazowy (SPK) utworzony został w zachodniej części województwa wielkopolskiego dnia 12 sierpnia 1991 r. mocą rozporządzenia wojewody poznańskiego, w celu ochrony przyrody oraz polodowcowego krajobrazu, jako trzecia tego typu forma ochrony przyrody w Wielkopolsce. Obejmuje on powierzchnię 30 413 ha (w tym powierzchnia leśna: 9 898 ha, wód: 2 254 ha; reszta to grunty orne i nieużytki), o kiepskich warunkach glebowych, słabo uprzemysłowioną, przynależącą administracyjnie do czterech gmin: Chrzypsko Wielkie, Kwilcz, Sieraków oraz Pniewy; co ciekawe – Park ten nie posiada otuliny [Rąkowski i in. 2002, s. 215]. Omawiany teren jest miejscem idealnym do uprawiania turystyki, ze względu na ciekawy krajobraz o rzeźbie

urozmaiconej wzgórzami morenowymi, wydłami, dolinami rzek i rynnami jeziornymi.

W pałacu w Chalinie w 1997 r., uroczyście otwarty został Ośrodek Edukacji Przyrodniczej. Znajdują się w nim salki dydaktyczne z eksponatami okazów zarówno flory, jak i fauny, pochodzącej z terenu SPK, gdzie odbywają się m.in. kilkudniowe szkolenia nauczycieli z zakresu ekologii i ochrony przyrody, dzięki obecności miejsc noclegowych. W pobliżu dworu wytyczono kilka ścieżek dydaktycznych, umożliwiających turystom poznanie otaczającej przyrody. SPK stanowi cenną część regionu, jakim jest Pojezierze Międzychodzko-Sierakowskie – słabo zurbanizowane i mało zaludnione, co pozwoliło na zachowanie wielu niezwykłych miejsc, nieskażonych wpływem człowieka. Tereny zabudowane i drogi stanowią zaledwie 7,8% powierzchni Parku. Powszechnie jest to obszar znany jako „Wielkopolska Szwajcaria” lub też „Kraina 100 jezior” [Łęcki 2000, s. 13], których są aż 63 [Smura 2011, s. 19]. Pod względem historycznym badany Park jest również bardzo ciekawy – początki *Homo sapiens* sięgają aż 800-500 lat p.n.e. – świadczą o tym znaleziska archeologiczne, głównie z Sierakowa i okolicy [Kwilecki 1996, s. 17]. Dynamiczne procesy osiedleńcze w gminach, które obejmują SPK, miały miejsce od XIV w. Głównymi kolonizatorami były tu rody Górków i Opalińskich z Sierakowa, Pniewskich z Pniew oraz Kwileckich z Kwilcza [Łęcki 2000, s. 18-23].

Ciekawym elementem historii badanego obszaru jest konwersja członków parafii kwileckiej na wyznanie braci czeskich w XVI w., a następnie w latach 1634–1635 dołączenie

do ewangelików reformowanych (kalwinów) [Łęcki 2000, s. 106-107]. Na badanym obszarze tradycje turystyczne trwają nieprzerwanie aż od lat 30. XX w.

Żerkowsko-Czeszewski Park Krajobrazowy (Ż-CPK) położony jest na terenie gmin Miłosław, Nowe Miasto nad Wartą oraz Żerków. Utworzony został na mocy rozporządzenia wojewodów poznańskiego i kaliskiego z 17 października 1994 r. Główny przedmiot ochrony stanowi urozmaicony krajobraz obejmujący płaskie tereny na północy pokryte rozległymi lasami, dolina Warty z zespołem dużych starorzeczy, porośnięta lasami łągowymi w środkowej części parku oraz stromy Wał Żerkowski, otoczony z trzech stron wodami rzeczki Lutyni na południu [Kasprzak, Sobczak 2009, s. 9].

Współczesne ukształtowanie terenu Ż-CPK ostateczną formę zawdzięcza działalności łądolodów plejstoceniowych z okresu zlodowaceń środkowopolskiego i bałtyckiego [Kasprzak, Sobczak 2009, s. 16]. W związku z urozmaiconą rzeźbą tereny rozciągające się w okolicy Żerkowa zasłużyły sobie na miano „Szwajcarii Żerkowskiej”. Pradolina Warty dzieli Park na dwie części. Północną porastają lasy czeszewskie, zbliżone do naturalnych, na terenie których już w 1907 r. powstał pierwszy w Wielkopolsce rezerwat przyrody, chroniący fragment wielogatunkowego lasu łąkowego [Plenzler 2008, s. 351]. Natomiast południową część przeplatają ekosystemy polne, leśne, łąkowe, torfowiskowe, wodne i antropogeniczne [*Kanon krajoznawczy...* 2010, s. 56]. Obecnie na tym terenie znajdują się trzy rezerваты przyrody: „Dwunastak” (leśny), „Czeszewski Las” (leśny) i „Dębno nad Wartą” (faunistyczny – ochroną objęte są stanowiska rzadkich zwierząt bezkręgowych).

Oprócz zasobów przyrodniczo cennych Park dysponuje walorami kulturowo-historycznymi, w tym miejsca związane z pobytami Adama Mickiewicza i Henryka Sienkiewicza [Kasprzak, Sobczak 2009, s. 9].

Można stwierdzić, iż opisywany obszar jest wręcz rejonem pisarzy, gdyż to właśnie w Miłosławiu stanął pierwszy polski pomnik poświęcony Juliuszowi Słowackiemu, odsłonięty w 1899 r. Rzeźba została wykonana przez znanego, poznańskiego artystę – Władysława Marcinkowskiego; co ciekawe poznański pomnik był wzorowany właśnie na tym miłosławskim [Kucharski 1997, s.43].

Co więcej, od zeszłego roku w pałacu w Miłosławiu (dawnej własności rodziny fundatorów) przyznawana jest także nagroda literacka Fundacji im. Kościelskich dla młodych twórców, którzy nie ukończyli 40. roku życia; wyróżnienie nadawane jest od 1962 r. Wśród laureatów do tej pory znaleźli się m.in.: Wisława Szymborska, Zbigniew Herbert, Olga Tokarczuk.

Konstatując należy podkreślić, że badany rejon idealnie nadaje się do uprawiania wielu rodzajów turystyki, w tym turystyki kulturowo-przyrodniczej. Walory antropogeniczne są cennym potencjałem tych terenów, umożliwiając one tworzenie nowych produktów turystycznych w oparciu o dziedzictwo kulturowe.

2. Walory kulturowe rejonu wielkopolskich parków krajobrazowych

Parki krajobrazowe to nie tylko zasoby przyrodnicze, które należy chronić, ale również liczne i bardzo cenne zasoby kulturowe powstałe w wyniku działalności człowieka, świadczące o rozwoju cywilizacyjnym minionych i obecnych pokoleń. Na podstawie przeprowadzonej kwerendy należy stwierdzić, że rejon objęty badaniami charakteryzuje się znaczącą różnorodnością zasobów kultury materialnej; wykazano, że na terenie badanych gmin w rejestrze zabytków jest ponad 1 tys. obiektów (tab. 2). Ponadto analizowany obszar

nie jest równomiernie nasycony budowlami tego rodzaju. Pod względem liczebności na pierwszym miejscu uplasował się rejon Parku Krajobrazowego im. gen. D. Chłapowskiego. Natomiast najniższą liczbę obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego stwierdzono w Nadgoplańskim Parku Tysiąclecia i Parku Krajobrazowym „Dolina Baryczy”.

Tab. 2. Zabytki kultury materialnej rejonu wielkopolskich parków krajobrazowych

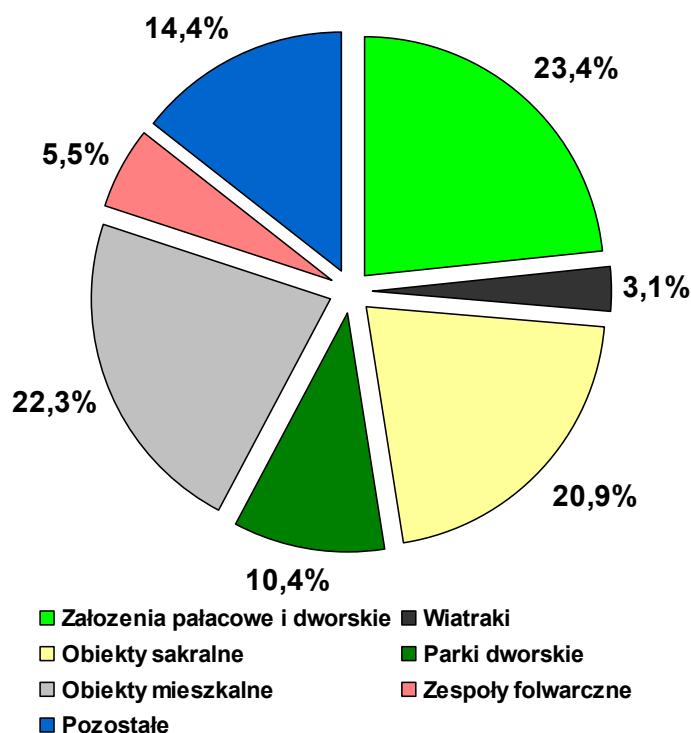
Obiekty	Nazwa parku ¹¹													Σ
	L PK	N PT	N PK	PK DB	PK DCH	PK P	PK PZ	P PK	Prz PK	Psz PK	R PK	S PK	Ż- C PK	
Zespoły dworskie i dwory	14	3	3	-	13	9	19	16	15	3	15	16	18	144
Zespoły pałacowe i pałace	4	1	2	2	18	11	13	5	15	-	13	14	8	106
Zespoły folwarczne i budynki gospodarskie	2	-	-	-	15	1	4	-	18	1	6	10	2	59
Parki dworskie	5	1	2	1	32	7	14	11	8	1	17	11	1	111
Obiekty sakralne	22	2	12	4	37	7	31	18	27	6	33	14	11	224
Cmentarze	-	-	2	-	3	1	-	5	2	-	2	3	1	19
Układy przestrzenne	1	2	2	1	3	2	2	3	6	1	3	2	2	30
Obiekty mieszkalne	11	1	7	1	51	9	11	10	56	32	31	4	15	239
Obiekty techniczne	1	-	-	-	4	-	-	-	2	1	5	-	-	13
Wiatraki	-	-	1	1	11	-	-	2	17	-	-	-	1	33
Obszar krajobrazu kulturowego	11	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	13
Pozostałe	1	1	6	1	12	3	4	9	3	6	12	8	13	79
Łącznie	72	11	37	11	199	50	98	79	171	51	137	82	62	1070
Gęstość [na 1 km²]	0,13	0,13	0,07	0,02	0,27	0,15	0,13	0,10	0,23	0,10	0,21	0,14	0,15	

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rejestru zabytków województwa wielkopolskiego - nieruchomości*¹².

Na podstawie przeprowadzonych badań należy stwierdzić, że w strukturze wpisanych do rejestru zabytków w rejonie wielkopolskich parków krajobrazowych dominują założenia pałacowe i dworskie (ryc. 2). Stanowią one żywe świadectwo kultury i historii wielkopolskich ziem. Kolejną grupę tworzą budynki mieszkalne oraz obiekty sakralne. Ponadto ciekawymi obiektami badanego obszaru są wiatraki, które od wielu stuleci wpisują się w wielkopolski krajobraz. Najmniej liczne są zabytki techniczne oraz obszary krajobrazu kulturowego.

¹¹ LPK - Lednicki PK, NPT – Nadgoplański Park Tysiąclecia, NPK – Nadwarciański PK, PKDB – PK Dolina Baryczy, PKDCH – PK im. gen. Dezyderego Chłapowskiego, PKP – PK Promno, PKPZ – PK Puszcza Zielonka, PPK – Powidzki PK, PrzPK – Przemęcki PK, PszPK – Pszczewski PK, RPK – Rogaliński PK, SPK – Sierakowski PK, Ż-CPK – Żerkowsko-Czeszewski PK.

¹² <http://wosoz.ibip.pl/public/?id=37647>, dostęp: 02.07.2012.

Ryc. 2. Struktura zabytków kultury materialnej

Źródło: opracowanie własne.

Poniżej autorzy zaprezentowali zbiór kilkunastu obiektów kulturowych, które wg nich są jednymi z najciekawszych w gminach, do których administracyjnie przynależą parki krajobrazowe województwa wielkopolskiego, i stanowią o wyjątkowości tego rejonu w aspekcie całej Polski.

Zaproponowano podział na 6 głównych grup oraz siódmą, mieszczącą obiekty pojedyncze w swoim rodzaju, nie mniej jednak bardzo interesujące.

2.1. Rezydencje szlacheckie

Pałac w Ciężeniu / Nadwarciański Park Krajobrazowy

Późnobarokowy pałac w Ciężeniu wzniesiony został w latach 1760-68 dla biskupa Teodora Czartoryskiego. Stanowił on centrum dóbr biskupów poznańskich. Korpus pałacu stanowi późnobarokowa, trzykondygnacyjna bryła rozczłonkowana pilastrami z bogatymi rokokowymi dekoracjami. Od zachodu przylega połączona galerią oficyna [*Kanon krajoznawczy...* 2010, s. 173].

We wnętrzu pałacu zachowały się rokokowe dekoracje stiukowe z architektonicznymi motywami chińskimi, wiejskimi i roślinnymi [www.101wycieczek.pl/atrakcje/zespolepalacowoparkowywciazeniu2096, dostęp: 20.07.2012]. Współcześnie w pałacu mieści się dom pracy twórczej i ośrodek konferencyjny Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza oraz przechowywane są bogate zbiory masoników (ok. 80 000 tomów) Biblioteki Uniwersyteckiej. Obok pałacu rozpościerają się 10-hektarowy park, który zachował regularny, barokowy układ [*Kanon krajoznawczy...* 2010, s. 173].

Pałac w Błociszewie / Park Krajobrazowy im. gen. Dezyderego Chłapowskiego

W Błociszewie znajduje się ciekawy neorokokowy pałac Kęszyckich z 1893 r. z parkiem zabytkowym, w który obecnie funkcjonuje ośrodek reumatologiczny. Jest to budynek parterowy, nakryty dachem mansardowym z lukarnami, zaś elewację zdobi bogata

dekoracja architektoniczna, nawiązująca do wzorów barokowych i rokokowych, który otacza park krajobrazowy z końca XVIII wieku ze starym drzewostanem [Kasprzak, Raszka 2007, s.142]. Na terenie Błociszewia znajdują się również zabudowania folwarczne [*Słownik geograficzno-krajoznawczy...* 2000, s. 41].

Pałac w Kopaszewie / Park Krajobrazowy im. gen. Dezyderego Chłapowskiego

Ciekawym zabytkiem jest pałac w Kopaszewie, który zbudowano w latach 1800-1801, a po pożarze w 1886 r. odbudowano w stylu klasycystycznym w 1892 r. Przebywali w nim Adam Mickiewicz i Helena Modrzejewska. Aktorka w Kopaszewie gościła dwukrotnie, a jak podają kroniki rodzinne, młodsze pokolenie rodziny Chłapowskich odnosiło się do niej bardzo entuzjastycznie [Kasprzak, Raszka 2007, ss.175-179]. Według ustnych przekazów w parku kopaszewskim jest dąb, pod którym podobno lubił przesiadywać Adam Mickiewicz i który został nazwany jego imieniem. Drzewo to, co prawda, zwały burze, lecz tradycja trwała nadal, a stary zastąpiono innym, zaś w 1916 r. wydrukowano nawet w regionalnym piśmie sonet zatytułowany „Dąb Mickiewicza w Kopaszewie”. W chwili obecnej w pałacu na parterze znajduje się sala pamięci poświęcona polskiemu wieszczowi, w której umieszczono ekspozycję upamiętniającą pobyt poety. W 2005 r., w 150 rocznicę śmierci A. Mickiewicza, na budynku pałacu umieszczono tablicę upamiętniającą jego pobyt w Kopaszewie [www.adamek-mickiewicz.cba.pl/kopaszewo.html, dostęp: 18.07.2012].

Pałac w Racocie / Park Krajobrazowy im. gen. Dezyderego Chłapowskiego

W Racocie znajduje się zespół pałacowy zbudowany w latach 1780-1791 z zabytkowym parkiem oraz wozownią z kolekcją powozów [*Słownik geograficzno-krajoznawczy...* 2000, s. 649]. Pałac książąt Jabłonowskich zaprojektowany przez słynnego architekta Dominika Merliniego od początku był miejscem spotkań inteligencji, a także obiektem krzewienia polskiej kultury. W pałacowych wnętrzach znajdowała się jedna z pierwszych w Polsce scen dworskich, gdzie swoje sztuki wystawiali Józef Wybicki oraz Wojciech Bogusławski, zwany ojcem teatru polskiego. Gośćmi księcia Jabłonowskiego byli także książę Józef Poniatowski i Tadeusz Kościuszko. W późniejszych latach pałac przechodził we władanie kolejno królów niderlandzkich z dynastii orańskiej, a następnie wielkich książąt saksońsko-weimarskich. W roku 1919 na mocy zapisów w Traktacie Wersalskim dobra racockie stały się własnością Skarbu Państwa Polskiego, zaś pałac, decyzją Rady Ministrów z 1921 r., zyskał rangę Rezydencji Prezydentów Rzeczypospolitej; bywali w nim Stanisław Wojciechowski i Ignacy Mościcki. W roku 1928 utworzono tu Państwową Stadninę Koni „Racot”, której kontynuatką jest obecna spółka. Po gruntownym remoncie w pałacu znajduje się 3-gwiazdkowy hotel o wysokim standardzie oraz nowoczesny Ośrodek Szkoleniowo-Rekreacyjny. W roku 2005 Stadnina Koni „Racot” została laureatem konkursu „Zabytek zadbany” pod patronatem Ministra Kultury i Generalnego Konserwatora Zabytków. Wśród eksponatów wozowni można m.in. podziwiać zachowany w doskonałym stanie powóz, którym 26 grudnia 1918 r. podróżował Ignacy Jan Paderewski [www.racot.pl/osrodek.html, dostęp: 19.07.2012].

Dwór w Osówcu / Powidzki Park Krajobrazowy

Modrzewiowy dwór w Osówcu jest typowym dla ziem polskich dworem alkierzowym¹³. Wzniesiono go około 1717 r. z piętrowymi ryzalitami. Pierwotnie był drewniany, jednakże został zrekonstruowany w latach 80. XX w. jako murowany. Przylegające do niego alkierze od frontu i od tyłu, pochodzą prawdopodobnie z końca wieku XVIII. Dwór otacza park o powierzchni 2 ha, w którym znajduje się neogotycka kaplica

¹³ Alkierz – wysunięty, czworoboczny narożnik budynku kryty osobnym dachem [Kopaliński 1987, s. 32], alkierze były typowym, charakterystycznym elementem polskich dworów z XVI-XIX w. i pałaców z XVII w.

grobowa Mlickich z 1883 r., a przy niej kapliczka z rzeźbą św. Wawrzyńca [www.polskiezabytki.pl/m/obiekt/5984/Osowiec/, dostęp: 20.07.2012].

Pałac w Rogalinie / Rogaliński Park Krajobrazowy

Rogalin jest to stara wieś szlachecka z zachowanym układem dróg, rozłogów i łąk w dolinie Warty, w której znajduje się zabytkowy pałac, park krajobrazowy i gospodarstwo rolne. Właścicielami tego majątku byli Raczyńscy, którzy przekazali go narodowi, a od roku 1949 mieści się w nim oddział Muzeum Narodowego w Poznaniu [*Przyrodnicza ścieżka...* 2011, s. 5]. Budowę barokowo-klasycystycznego pałacu w Rogalinie rozpoczął w 1768 r. Kazimierz Raczyński, a zakończył w 1815 r. Edward Raczyński, który nadał rezydencji neogotycką dekorację sztukatorską i zgromadził kolekcję pamiątek narodowych, historycznych, militariów i dzieł sztuki. Na terenie parku znajduje się wozownia i galeria (Galeria Rogalińska Edwarda Aleksandra hrabiego Raczyńskiego), która w swoich zbiorach posiada cenne obrazy m.in. Jana Matejki czy Jacka Malczewskiego [Kasprzak, Raszka 2005, s. 51].

Do pałacu w Rogalinie przylega utworzony w XVIII wieku ogród w stylu francuskim z posągami i równo przyciętymi krzewami. Dalej położony jest park angielski utworzony z obszaru leśnego z dębami: Lechem, Czechem i Rusem. W latach 1817-1820 została wybudowana przez hrabiego Edwarda Raczyńskiego neoklasycyńska kaplica, dla której architektonicznym pierwowzorem była świątynia rzymska z I w. p.n.e. położona w Nimes, we Francji. W jej podziemiach znajduje się mauzoleum, gdzie spoczywają członkowie rodu Raczyńskich [*Słownik geograficzno-krajoznawczy...* 2000, s. 669, Kasprzak, Raszka 2005, s. 61].

Pałac w Śmielowie / Żerkowsko-Czeszewski Park Krajobrazowy

W pałacu w Śmielowie gościło wiele znanych osób, najważniejszą z nich był Adam Mickiewicz, który przebywał tu pod pseudonimem Adama Mühla oraz podawał się oficjalnie za kuzyna Gorzeńskich i nauczyciela ich synów: Antoniego i Władysława. Do Śmielowa Mickiewicz przybył na przełomie sierpnia i września 1831 r. z zamiarem przeprowadzenia się przez granicę do ogarniętego powstaniem Królestwa Polskiego. Próby przebicia się poety przez granicę zakończyły się niepowodzeniem [www.smielow.pl/index.php?id=5, dostęp: 23.07.2012]. Obecnie mieści się w pałacu Muzeum Adama Mickiewicza, oddział Muzeum Narodowego w Poznaniu. W pałacu często organizowane są wystawy czasowe, sporym zainteresowaniem cieszą się również kameralne wieczory kulturalne poświęcone literaturze [202 x... 2008, s. 405]. Do Muzeum należy też park o powierzchni 14 ha z czytelnym układem serpentynowatych ścieżek i starym korytem Lutyni, z wyspą oraz trzema mostkami, stanowiący miniaturę ogrodu angielskiego [www.smielow.pl/index.php?id=3, dostęp: 23.07.2012].

W tym miejscu warto podkreślić, że 28 września 2007 r. został utworzony, jedyny w Wielkopolsce¹⁴, park kulturowy – Mickiewiczowski Park Kultury. Obejmuje on miasto Żerków oraz wsie Gęczew, Lgów oraz Śmielów.

Pałac w Antoninie / Park Krajobrazowy „Dolina Baryczy”

Jednym z najbardziej charakterystycznych obiektów pałacowych na badanym terenie jest budowla w Antoninie, przynależąca do Parku Krajobrazowego „Dolina Baryczy”. Ta letnia rezydencja, czy też pałacyk myśliwski, księcia Antoniego Henryka Radziwiłła, namiestnika Wielkiego Księstwa Poznańskiego, została wzniesiona w latach 20. XVIII w. Jako że Radziwiłł był utalentowanym plastykiem i muzykiem – grał na wiolonczeli i gitarze, śpiewał i komponował, tworzył rysunki i akwaforty – przyjaźnił się także z innymi artystami, m.in. Goethem, Beethovenem, Mendelssohmem, Paganinim i Chopinem. Ten ostatni

¹⁴ www.nid.pl/idm,219,idn,458,lista-parkow-kulturowych-stan-na-31-grudnia-2011-r.html, dostęp: 23.07.2012.

odwiedził dwukrotnie Radziwiłła właśnie w Antoninie (1827 i 1829) oraz najprawdopodobniej w Poznaniu (1828) [Łuczak 2010, s. 112]. Dla Antoniego Radziwiłła Chopin zrobił znamienny wyjątek jeśli chodzi o swoją twórczość – skomponowane przez siebie i zadedykowane księciu i jego córce Wandzie, którą uczył gry, utwory przeznaczone są wyjątkowo na fortepian i wiolonczelę, której Radziwiłł był miłośnikiem [Anders, Maluśkiewicz, Szmidt 2000, s. 8].

Rezydencję w Antoninie odwiedzali także inni znamienici gości, m.in. car Mikołaj I wraz z rodziną, książęta niderlandzcy, saksońscy, czy baron Aleksander Humboldt, wybitny niemiecki uczony, twórca nauki o krajobrazie, klimatologii, oceanografii i geografii roślin, prekursor ochrony przyrody.

Pałac był także świadkiem wielkiej i nieszczęśliwej miłości kuzynostwa: córki Radziwiłła – Elizy – i następcy tronu księcia Wilhelma, o której to głośno było w całej Europie; do małżeństwa nie doszło ze względu na sprzeciw cara Rosji, jednak portret Elizy Wilhelm miał na swoim biurku aż do śmierci [<http://regionwielkopolska.pl/katalogobiektow/katalogobiektow.html?idgtxe=1531&idgtxe9=1531>xp=3>, dostęp: 26.07.2012].

Pałac posiada bardzo ciekawą konstrukcję, zaprojektowaną przez znanego berlińskiego architekta – Karla Friedricha Schinkla: jest to trzykondygnacyjna bryła na planie krzyża greckiego o drewnianym szkielecie (ceglane wypełnienie ścian jest obłożone od zewnątrz drewnem sosnowym), z centralnie umieszczoną salą przez całą wysokość budowli; wokół niej znajdują się dwa piętra balkonów, zaś na środku piec z kominem zdobiony porożami [Spychała 2010, s. 75]. Strop wsparty jest na potężnej doryckiej kolumnie – kominie z dwoma czynnymi paleniskami, na której to umieszczono herby Radziwiłłów. Namiotowy dach posiada taras widokowy biegnący wokół ośmiokątnego belwederu [*Kanon krajoznawczy...* 2010, s. 119]; cokół budowli wykonany jest z rudy darniowej, bardzo popularnej jako budulec na tym terenie [Spychała 2010, s.75].

Pałac wzniesiono na polanie, wykarczowanej w lesie tak, by jego otoczenie wyglądało jak najbardziej naturalnie; obecnie jest to park w stylu angielskim. Warto wspomnieć o wysepce na niewielkim stawie, na której znajduje się symboliczny grobowiec poświęcony dwójce zmarłych w dzieciństwie córek Radziwiłłów, wzorowany na grobowcu Scypiona Brodatego w Watykanie [<http://regionwielkopolska.pl/katalog-obiektow/palac-w-antoninie.html?idgtxe=1531>xp=2>, dostęp: 26.07.2012]. Kolejnym, wartym omówienia, obiektem jest współczesna leśniczówka, która wzniesiona została jako szkoła dla miejscowych dzieci w stylu szwajcarskim.

Do zespołu pałacowego zalicza się także mauzoleum rodziny Radziwiłłów, służące obecnie jako kościół filialny pw. Matki Boskiej Ostrobramskiej, co miało podkreślać związki rodzinne z Litwą; na początku XX w. w prezbiterium ustawiono charakterystyczny marmurowy łuk triumfalny z dekoracją w stylu bizantyjskim [Anders, Maluśkiewicz, Szmidt 2000, s. 9].

We wnętrzach pałacu, będącego obecnie własnością Centrum Kultury i Sztuki w Kaliszu, funkcjonuje hotel oraz restauracja oferująca potrawy kuchni staropolskiej, oraz odbywają się liczne koncerty i konkursy chopinowskie, z których najważniejszym jest międzynarodowy festiwal pt.: „Chopin w barwach jesieni” organizowany corocznie we wrześniu.

W dowód uznania za znakomite opiekowanie się zabytkiem pałac w Antoninie otrzymał dyplom „Europa Nostra” w 1993 r.

2.2. Obiekty sakralne

Sanktuarium Matki Bożej Bolesnej w Skulsku / Nadgoplański Park Krajobrazowy

Według legendy, spisanej w roku 1760, fundatorem kościoła w Skulsku był Bolesław Chrobry, który wraz z rycerzami przebywał na łowach w okolicach skulskich jezior. Podczas polowania psy myśliwskie towarzyszące rycerzom przedostały się na wyspę i po chwili zaczęły wrzaskliwie skomleć. Rycerze sądząc, że psy wytropiły jakąś grubą zwierzynę, podążyli za nimi i ku wielkiemu zdumieniu zobaczyli pod jednym z drzew postać Matki Bożej Bolesnej. Rycerze złożony pokłon powrócili zawiadomić króla o niezwykłym zjawisku. Ujrawszy Matkę Bożą monarcha oddał Jej hołd, polecił siebie i dwór opiece Maryi i postanowił na miejscu objawienia zbudować kaplicę. Z biegiem czasu na miejscu kaplicy zbudowano kościół, który był konsekrowany prawdopodobnie w 1271 r., potwierdzała to bowiem data umieszczona na kamiennej chrzcielnicy, która przetrwała do XVIII w. W wyniku pożaru w kwietniu 1784 r. świątynia doszczętnie spłonęła. Z inicjatywy ówczesnego proboszcza ks. Sebastiana Kaszyńskiego rozpoczęto budowę obecnego kościoła, który pełni rolę Sanktuarium MB Bolesnej. Nowo wybudowany obiekt konsekrowano 7 września 1810 r., w tym dniu również odprawiono w niej pierwsze nabożeństwo [www.parafia-skulsk.org/His.htm, dostęp: 25.07.2012].

Najcenniejszym zabytkiem kościoła jest łaskami słynąca gotycka rzeźba Matki Boskiej Bolesnej trzymającej na kolanach zdjęte z krzyża martwe ciało Jezusa Chrystusa, tzw. Pieta, pochodząca z 1420 r., koronowana przez papieża Jana Pawła II w Gnieźnie podczas pielgrzymki w roku 1997.

Jako, że Matka Boska objawiła się rycerzom króla skulskie sanktuarium stanowi cel pielgrzymek służb mundurowych: strażaków (z okazji św. Floriana), harcerzy (druga sobota czerwca), żołnierzy i policjantów (8 września) oraz myśliwych i leśników (ostatnia niedziela października) [www.parafia-skulsk.org/, dostęp: 25.07.2012].

Gotycki kościół w Warzymowie / Nadgoplański Park Tysiąclecia

Kościół pw. św. Stanisława biskupa zbudowany został w XV w. Położony na wysokiej skarpie w pełni oddaje atmosferę gotyku. Jest to obiekt murowany z cegły w stylu bałtycko-wiślanym [www.skulsk.pl/ziemianstwo.html, dostęp: 25.07.2012]. Wnętrze jest przykryte stropem. W przeszłości był wielokrotnie restaurowany, a nawet w wieku XIX przez pewien czas był użytkowany jako spichlerz. W kościele znajduje się barkowa ambona z roku 1767 oraz klasycystyczny ołtarz z pierwszej połowy XIX wieku [www.polskaniezwykla.pl/web/place/23016,warzymowo-gotycki-kosciol.html, dostęp: 25.07.2012].

Zespół klasztorny pocysterski w Łądzie / Nadwarciański Park Krajobrazowy

Zespół klasztorny został ufundowany przez Mieszka III Starego jako filia opactwa cystersów w Łeknie [Rąkowski i in. 2004, s. 251]. Klasztor usytuowano zgodnie z wymogami reguły i zwyczaju cysterskiego na terenie nizinnym, zasobnym w wodę i z dala od osiedli ludzkich. Zbudowany został na przełomie wieków XII i XIII [*Kanon krajoznawczy...* 2010, s. 174]. Dokładna data powstania klasztoru nie jest pewna, albowiem okazało się, że dokument fundacyjny datowany na 23 kwietnia 1145 r. został sfalszowany przez cystersów w drugiej połowie wieku XIII. Najprawdopodobniej lokacja klasztoru nastąpiła po roku 1193. Wtedy to wzniesiono pierwsze zabudowania klasztorne i romański kościół [Plenzler 2008, s. 206].

W 1651 r. rozpoczęto barokową przebudowę świątyni i klasztoru. Kościół zwieńczono 38-metrową kopułą z latarnią projektu Pompeo Ferrariego. We wnętrzu kościoła na uwagę zasługuje m.in. ołtarz główny z 1721 r., stalle z 1680 r., bogato dekorowane ołtarze boczne, rokokowa ambona oraz organy – dzieło łądzkiego cystersa z 1734 r. [*Kanon krajoznawczy...*

2010, s. 173]. Natomiast w sąsiadującym obok kościoła klasztorze zachowały się otaczające wirydarz krużganki, kapitułarz i oratorium św. Jakuba Apostoła z cenną polichromią z połowy XIV w. Po przebudowie klasztoru na piętrze utworzono Salę Opacką, która została w 1722 r. udekorowana potężnym plafonem o powierzchni 171 m², autorstwa Adama Swacha [Kanon krajoznawczy... 2010, ss. 173-174, Plenzler 2008, s. 206] przedstawiający poczet 39 opatów łądzkich.

Schyłek XVIII w. i początek wieku XIX przyniósł zmierzch opactwa cystersów. W czasie zaborów w roku 1796 Prusacy skonfiskowali większość posiadłości, natomiast w 1819 r. pod zaborem rosyjskim nastąpiła kasata. Później w roku 1850 cysterskie zabudowania otrzymali kapucyni. Jednakże ich klasztor zamknięto w 1863 r. jako karę za poparcie udzielone powstańcom styczniowym. Od 1921 r. kościół i klasztor są siedzibą Zgromadzenia Salezjańskiego. W 1952 r. erygowano tu Wyższe Seminarium Duchowne Towarzystwa Salezjańskiego [Plenzler 2008, ss. 206-207].

Sanktuarium Maryjne w Dąbrówce Kościelnej / Park Krajobrazowy „Puszcza Zielonka”

We wsi Dąbrówka Kościelna (położonej wśród lasów) znajduje się sanktuarium maryjne. Historia tego miejsca sięga XIII wieku, a dzięki Matce Najświętszej jest znane nie tylko w Wielkopolsce, ale i poza jej granicami. Fakty historyczne wspominają, że pod koniec XVII wieku w tym kościele był już obraz Matki Bożej uważany za cudowny. Według legendy wizerunek Matki Boskiej z Dzieciątkiem, znajdujący się w kapliczce na dębie przy drodze do Kiszkowa, przez wiele dni świecił „niebieskim blaskiem” – w dzień i w nocy, a przybywający na wieść o tym pielgrzymi zaczęli doznawać łask, w tym wielu cudownych uzdrowień – tak rozpoczął się ruch pielgrzymkowy do tego miejsca [Owczarzak 2011, s. 11].

Skarbiec kościelny tej parafii w 1710 r. zawierał ponad 100 srebrnych tablic, tyle samo wotów wyobrażających serca, ręce, złote pierścionki, krzyżyki – sam obraz zdobiło 220 różnych symbolicznych przedmiotów, które zostały ofiarowane przez pątników. Zaś 50 lat później został on przystrojony srebrno-złotą sukienką. Te odznaki ludzkiej wdzięczności za otrzymane łaski i niezwykle wydarzenia związane z cudownym wizerunkiem odnotowywane były w specjalnej księdze istniejącej przy parafii od 1686 r.; niestety zapiski te nie przetrwały do obecnych czasów [www.dabrowkakoscielna.pl/historia.html, dostęp: 18.07.2012].

Drewniany kościół w Orchowie / Powidzki Park Krajobrazowy

Kościół pw. Wszystkich Świętych, wybudowany w latach 1789-92 z fundacji Petroneli z Gałczyńskich Mlickiej, znajdujący się w południowej części wsi, restaurowano w latach 1997-2002. Jest to budowla konstrukcji zrębowej, oszalowana, orientowana, z lekkim odchyleniem w kierunku południowym. Kościół ma formę salową, z trójbocznym zamknięciem od wschodu. Od południa mieści się kaplica św. Józefa, od północy – zakrystia, zaś od zachodu – kwadratowa wieża konstrukcji szkieletowej. Dach kryty gontem łączy się z wieżą zwieńczoną baniastym hełmem z latarnią, wykonanym z blachy. Wnętrze kościoła jest jednolite, barokowo-rokokowe z okresu budowy świątyni. Cztery ołtarze architektoniczne posiadają rzeźby świętych, zaś na profilowanej belce tęczowej umieszczono krucyfiks rokokowy. Ambona i chrzcielnica są podobnej konstrukcji i zostały ustawione symetrycznie po obu stronach nawy. Przy kościele stoi murowano-drewniana dzwonnica, która jest pokryta dachem gontowym [<http://regionwielkopolska.pl/katalog-obiektow/kosciol-pw-wszystkich-swietych-w-orchowie.html>, dostęp: 23.07.2012].

Kościół w Kamionnie / Pszczewski Park Krajobrazowy

Do najciekawszych obiektów sakralnych w badanym rejonie należy orientowany kościół pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny wraz z ogrodzeniem w Kamionnie położony na terenie Sierakowskiego Parku Krajobrazowego, na skraju skarpy dolinnej

Kamionki. Ten późnogotycki obiekt z 1499 r. związany jest z cystersami z Bledzewa, gdyż to ich opat był fundatorem świątyni.

Budowla ma kształt prostokąta (jedna nawa) z przyległymi do niego kruchtami i charakterystyczną wieżą – dzwonnica nakrytą unikalnym, ostrosłupowym ceglany hełmem [Kasprzak, Kucharski 2011, s. 117]. Nietynkowana bryła o wątku polskim wzmocniona jest szkarpami, zaś w ścianie południowej można zobaczyć wbudowane kamienne kule armatnie – pozostałość po potopie szwedzkim – oraz niewielkie otwory powstałe podczas krzesania iskier w Wielką Sobotę za pomocą świdrów ogniowych – element częsty w kościołach Wielkopolski [Anders, Maluśkiewicz, Szmidt 2000, s. 70]. Najbardziej charakterystycznym komponentem kościoła jest trzykondygnacyjny szczyt z pinaklami i ornamentami z cegieł, które są widoczne także na murach zewnętrznych. Współcześnie można podziwiać tylko szczyt wschodni, po zachodnim ostała się jedynie najniższa warstwa [Łęcki 2000, s. 92].

Wyposażenie świątyni jest niestety późniejsze, jednak nie mniej ciekawe – na uwagę zasługuje zwłaszcza antepedium z tłoczonych skóry, tzw. kurdybanu, a także najstarszy element wyposażenia – gotyckie stalle z XVI w. [Szołginia 1992, s.11].

Ciekawym obiektem w pobliżu kościoła jest oryginalny słup milowy z około 1830 r., onegdaj stojący przy trakcie berlińskim w Kamionnej, obecnie w kształcie dzwonu. Słupy takie położone były w odległości 1 mili pocztowej, czyli 7532 m [Polska niezwykła... 2008, s. 81].

Kościół w Przemęcie / Przemęcki Park Krajobrazowy

Na terenie Wielkopolski jest wiele śladów po cystersach – w tym aż 3 obiekty położone na terenie Przemęckiego Parku Krajobrazowego, a jednocześnie na trasie europejskiego Szlaku Cysterskiego, stworzonego w ramach programu Europejskich Dróg Kulturowych (należą tu też tak znane trasy jak np. Droga św. Jakuba, Szlak Mozarta, Via Regia, Dziedzictwa Żydowskiego etc.).

Najwięcej pozostałości po tym tak ważnym – zwłaszcza dla rozwoju polskiej wsi – zgromadzeniu można zobaczyć właśnie w Przemęcie – dawnym miasteczku z XIV w. Cystersi swoje opactwo założyli tutaj na początku XV w., kiedy to przenieśli się z pobliskiego Wielenia za sprawą nadania Władysława Jagiełły [Słownik geograficzno-krajoznawczy... 2000, s. 630].

Pierwsze murowane obiekty zbudowano jednak dopiero na początku XVII stulecia – były to pomieszczenia mieszkalne, zaś około pół wieku później rozpoczęto wznoszenie kościoła pw. św. Jana Chrzciciela, który do dziś jest najbardziej okazałym i w najlepszym stanie zachowania elementem dawnego zespołu klasztorowego cystersów. Świątynia zaprojektowana została najprawdopodobniej przez Jana i Jerzego Catenazzich [Wielkopolski Słownik... 1983, ss. 91-93] – stryja i bratanka pochodzenia szwajcarskiego, którzy wraz z Andrzejem, ojcem i bratem dwóch wcześniej wymienionych, bardzo pręźnie działali w dobie baroku w Wielkopolsce i samym Poznaniu (architekci m.in. kolegium jezuickiego i kościoła bernardynów w Poznaniu, opactwa cysterskiego w Łądzie).

Ta ceglana, trzynawowa konstrukcja w typie bazyliki, posiadająca 2 wieże o wysokości 66 m, zakończone miedzianymi ażurowymi hełmami z XVIII w. (prawy zrekonstruowany w latach 80 XX w. po prawie dwustuletniej nieobecności) [Kanon krajoznawczy... 2010, s. 194], bardziej kojarzy się jednak z gotykiem, niż z barokiem; aczkolwiek przebogate wnętrze, a zwłaszcza iluzoryczna malatura i pozorna kopuła nie pozostawiają już żadnych wątpliwości w tym zakresie. Ciekawostką jest także metaforyczne przedstawienie tylko czterech (!) kontynentów [Polska niezwykła... 2008, s. 180]. Interesujące są także oryginalnie zachowane: tron opacki, stalle, konfesjonały oraz ławki wykonane z drogiego czarnego dębu wydobytego z okolicznych mokradł, do których nawiązuje zresztą nazwa miejscowości. Po budynkach klasztornych pozostał jedynie fragment parterowego krużganka po południowej

stronie, który onegdaj otaczał czworoboczny wirydarz, oraz piętrowy budynek położony nieopodal – część jednego ze skrzydeł budowli.

2.3. Festiwale

Lednicki Park Krajobrazowy

Na terenie LPK w Wielkopolskim Parku Etnograficznym odbywają się ciekawe imprezy, np. „Topienie Marzanny”, czyli obrzędowe wyprowadzenie ze wsi symbolu zimowego zastoju przyrody i jej spalenie w ognisku, czy „Żywy skansen” – jednodniowa prezentacja organizowana od 23 lat, podczas której pokazywane jest tradycyjne rzemiosło, gospodarskie prace domowe i rękodzielnicze związane z życiem dawnej wsi: codziennym i odświętnym.

Na polach lednickich we wsi Imiołki ma miejsce Ogólnopolskie Spotkanie Młodych Lednica 2000 (potocznie zwane Lednicą), których pomysłodawcą jest dominikanin ojciec Jan Góra. Spotkania odbywają się w tym miejscu, ponieważ, według przekazów historycznych, na wyspie na Jeziorze Lednickim odbył się chrzest Polski. Pierwsze rekolekcje odbyły się w 1997 r. i od tego czasu już 16 razy co roku na polach lednickich spotyka się młodzież katolicka [www.lednica2000.pl/, dostęp: 19.07.2012].

Festiwal Kultury Słowiańskiej i Cysterskiej w Łądzie / Nadwarciański Park Krajobrazowy

Festiwal Kultury Słowiańskiej i Cysterskiej odbywa się corocznie w Łądzie, w zrekonstruowanym słowiańskim grodzie wczesnośredniowiecznym oraz w pobliskim klasztorze cystersów. Obecnie gród zajmuje plac o średnicy 40 m, otoczony częściowo palisadą z wałem ziemnym, licowanym od zewnątrz płaszczem z kamieni polnych. Pierwszy Ogólnopolski Festiwal Kultury Słowiańskiej i Cysterskiej odbył się w dniach 25-26 czerwca 2005 r. pod nazwą *Budujemy gród i klasztor w Łądzie*. Kolejne edycje to: *Mnisi, wojownicy i rolnicy* (2006), *Pielgrzymki i podróże* (2007), *Ludzie, las i wilki* (2008), *Miłość, damy i rycerze* (2009), *Misje, kościoły i klasztory* (2010), *Ziemia, dom i goście* (2011) oraz *Królowie i Biskupi* (2012) [www.festiwal-lad.pl/, dostęp: 26.07.2012]. Kolejna edycja, w 2013 r., odbędzie się pod hasłem *Wioski i parafie*. W trakcie ciągu dwóch dni Festiwalu prezentowane są dawne rzemiosła, uzbrojenie i walki, inscenizacje historyczne, sceny z życia codziennego dawnych Słowian oraz zajęcia edukacyjne dla dzieci.

Park Krajobrazowy „Puszcza Zielonka”

Na terenie Parku „Puszcza Zielonka” organizowane są liczne imprezy turystyczno-rekreacyjne np.: w Długiej Goślinie Festiwal *Musica Sacra, Musica Profana*, który odbywa się co roku w czerwcu lub lipcu, czy raz do roku, w czerwcu, na Szlaku Kościołów Drewnianych wokół Puszczy Zielonka ma miejsce impreza kulturalna o nazwie *Noc Kościołów Drewnianych* [www.puszcza-zielonka.pl/turystyka/kalendarz-impresz/categoryevents/2.html, <http://www.puszcza-zielonka.pl/szlak-kosciolow-drewnianych>, dostęp: 06.07.2012].

2.4. Założenia przestrzenne

Pyzdry – historyczny układ urbanistyczny / Nadwarciański Park Krajobrazowy

Początki Pyzdry sięgają zarania XIII w. Na podstawie źródeł historycznych można śmiało stwierdzić, że miasto należy do najstarszych grodów na ziemiach polskich, gdyż około połowy wieku XIII (ok. 1257 r.) otrzymały prawa miejskie, a w roku 1277 istniał tu już klasztor franciszkanów. Klasztor, podobnie jak reszta miasta, zniszczony został przez Krzyżaków w 1331 r. Po tym najeździe gród szybko odbudowano i otoczono murami. Niewątpliwie złote czasy Pyzdry przeżywały w wiekach XV i XVI, zaś w późniejszych

czasach niszczyły je najazdy obcych wojsk (szwedzkie, rosyjskie) [Plenzler 2008, s. 276]. W tym miejscu należy wspomnieć, że tu w 1383 r. po raz pierwszy w Polsce użyto armaty.

W maju 2010 r. do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego wpisano historyczny układ urbanistyczny Pyzdr z XIII-XIX w. Do dnia dzisiejszego w mieście zachowało się kratownicowe założenie przestrzenne wytyczone przez pruskich architektów po pożarze w roku 1814. Centralnym punktem układu jest rynek, wokół którego zabudowa jest niska, przeważnie kalenicowa. Na szczególną uwagę zasługują domy drewniane z podcieniami z 1768 r. oraz szachulcowy dom z pierwszej połowy XIX w. [Plenzler 2008, s. 277]. Z punktu widzenia zasobów architektonicznych, obok wymienionych obiektów, na szczególną uwagę zasługuje pofranciszkański zespół klasztorny, który jest przykładem średniowiecznej architektury franciszkańskiej w Wielkopolsce [202 x... 2008, s. 338].

Kamińsko / Park Krajobrazowy „Puszcza Zielonka”

Największą osadą na terenie tego Parku jest Kamińsko, które powstało w XVIII wieku w czasie kolonizacji ołędzkiej [*Słownik geograficzno-krajoznawczy...* 2000, s. 262]. Stare domy w typowej zabudowie zagrodowej są tu już coraz mniej liczne, natomiast we wsi i w okolicy, na terenach piaszczystych enklaw i niewielkich łasków, powstały rozległe osiedla domków letniskowych i rekreacyjnych [Anders 2004, s. 41].

2.5. Trasy tematyczne

Park Krajobrazowy im. gen. Dezyderego Chłapowskiego

Na terenie Parku można spotkać pomniki przyrody i zabytkowe aleje, np. aleja lipowa w Racocie, która zwana jest Aleją Jabłonowskich, aleja platanowa w Kopaszewie oraz aleja dębowo-lipowa w Turwi; poza tym niezwykle ciekawe są stare aleje drzew owocowych, np. w Błociszewie, Rogaczewie Wielkim czy Krzyżanowie.

Po Parku Krajobrazowym im. gen. Dezyderego Chłapowskiego można się poruszać szlakami turystycznymi, ścieżkami rowerowymi; wśród nich warta uwagi jest oryginalna trasa – **Kopaszewska Droga Krzyżowa** – liczący 16 km szlak (czarny), prowadzący z Kopaszewa do Rąbina, przez pola, łąki i lasy na terenie trzech parafii: Choryń, Wyskoć i Rąbiń [*Kanon krajoznawczy...* 2010, s. 85]. Fundatorem drogi krzyżowej był Jan Koźmian, który w ten sposób chciał uczcić pamięć zmarłej żony Zofii Chłapowskiej, która popełniła samobójstwo. Stacje Kopaszewskiej Drogi Krzyżowej zostały poświęcone 3 października 1855 r. [Kasprzak, Raszka 2007, s. 179-182].

Ciekawą atrakcją turystyczną jest **Krzywińska Kolej Drezynowa** – dobry przykład wykorzystania nieczynnej linii kolejowej na potrzeby ruchu turystycznego. Przejazdy odbywają się głównie na odcinku Bieżyn – Jerka oraz Bieżyn – Kunowo. Dalsze wypadki są możliwe w przypadku większej liczby osób, gdyż napędzanie drezyny jest ciężką pracą. Jednorazowo na dwa pojazdy może wsiąść do 15 osób; bazą kolei jest Bieżyn, skąd rozpoczynają się każdorazowo przejazdy [www.krzywinskie.drezyny.com/index.php?d=onas, dostęp: 07.07.2012]. W trakcie tych wycieczek warto odwiedzić Muzeum Kolejnictwa w Kunowie, gdzie zgromadzono ciekawy zbiór eksponatów oraz odtworzono klimat dawnych stacyjek kolejowych, a nawet odrestaurowano dworcowe toalety, które wyglądają tak, jak w latach 50. XX w.

Park Krajobrazowy „Puszcza Zielonka” / Szlak kościołów drewnianych wokół „Puszczy Zielonka”

W „Puszczy Zielonce” jest ponad 500 km oznakowanych ścieżek rowerowych, przy których znajduje się 12 drewnianych kościółków (w Sławnie, Łagiewnikach Kościelnych, Jabłkowie, Raczkowie, Skokach, Rejowcu, Wierzenicy, Kiszkanie, Węglewie, Uzarszewie, Kicinie, Długiej Goślinie). Usytuowane są one w małych miejscowościach i przez lata służyły

tylko ich mieszkańcom. Obecnie, za sprawą projektu dofinansowanego z Unii Europejskiej w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego oraz pracy gmin wchodzących w skład Związku Międzygminnego „Puszcza Zielonka”, bogactwo i klimat drewnianych kościołów są dostępne dla turystów [www.puszcza-zielonka.pl/turystyka/kalendarz-impresz/details/105-wyjazdy-promocyjne-na-szlak-kocioow-drewnianych-woko-puszczy-zielonka.html, dostęp: 19.07.2012].

2.6. Obiekty muzealne

Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy / Lednicki Park Krajobrazowy

Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy obejmuje pieczę trzy grody wczesnośredniowieczne. Na wystawach stałych i czasowych prezentowane są zabytki z tego okresu oraz zabytki etnograficzne, np.: największy w Polsce zbiór wczesnośredniowiecznych militariów [*Słownik geograficzno-krajoznawczy...* 2000, s. 326]. Muzeum prowadzi działalność badawczą na polu archeologii, antropologii, etnografii i innych, a także oświatową, polegającą na organizacji wystaw, oprowadzaniu wycieczek, prowadzeniu lekcji muzealnych itp.

Jednym z oddziałów Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy, jest **Wielkopolski Park Etnograficzny**, który leży na wschodnim brzegu Jeziora Lednica w Dziekanowicach. Na powierzchni 21 ha zgromadzono w nim najcenniejsze zabytki architektury wiejskiej XVI-XX w. z terenów Wielkopolski, które podzielono na część wiejską i dworską. Do tej pory zrekonstruowano 50 obiektów budownictwa wiejskiego, docelowo ma być 70; są to chałupy z pełnym wyposażeniem, budynki inwentarskie i stodoły. Autentyczność całego założenia podkreślają ogródki z dawniej uprawianymi roślinami, sady, pola na zapleczu zagród, studnie, płoty itd. Odrębną częścią skansenu jest zespół dworsko-folwarczny, w który mieści się siedziba muzeum [Chojnacka Raszka 2007, s 36].

Centrum Edukacji Regionalnej i Przyrodniczej w Mniszkach / Pszczewski Park Krajobrazowy

W tej niewielkiej wsi w zabudowaniach folwarcznych wznoszonych z cegieł i kamieni łamanych w latach 1863-1915 mieści się obecnie prężnie działające Centrum Edukacji Regionalnej i Przyrodniczej.

Cały folwark należał m.in. do Wincentego Turno, przyjaciela A. Mickiewicz czy J.I. Kraszewskiego, wspomnianego już niemieckiego rodu von Unruhów oraz tatarskiej rodziny Alkiewiczów, która po przyjęciu chrztu przeniosła się w XVII w. do Wielkopolski; do dziś jej potomkowie mieszkają w Poznaniu¹⁵. Najwięcej folwark zawdzięcza Unruhom, za których sprawą okolice Międzychodu ulegały stopniowemu ziemczeniu, a także konwersji na protestantyzm [Łęcki 2000, s. 118]; mimo długiego oporu także i oni w końcu ulegli polonizacji. Co ciekawe, z XIX-wiecznego dworu zbudowanego dla tej rodziny zachowała się dokładnie połowa; ponadto można tutaj zobaczyć okazałą eklektyczną willę z początku XX w. z elementami stosowanymi w budownictwie zdrojowym [Kasprzak, Kucharski 2011, s. 154].

W budynkach gospodarskich dawnego folwarku (spichlerz, 2 obory oraz dawny budynek administracyjny) w 2007 r. utworzono właśnie Centrum Edukacji Regionalnej i Przyrodniczej, które działa w ramach Nadwarciańskiego Centrum Animacji Kultury i Ochrony Dziedzictwa Regionalnego w Międzychodzie. Obiekt prowadzi działalność wystawienniczą oraz edukacyjną dla mieszkańców całej Wielkopolski; coraz częściej zdarzają się turyści spoza tego regionu. Co ciekawe, w tworzenie bardzo mocno zaangażowała się społeczność lokalna – aż 90% eksponowanych przedmiotów to dary mieszkańców, pracownikami są zaś obywatele najbliższych miejscowości [www.mniszki.pl/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=1&Itemid=6]! W

¹⁵ www.moikrewni.pl/mapa/kompletny/alkiewicz.html, dostęp: 23.07.2012.

Centrum zapoznać się można nie tylko z wyposażeniem dawnych warsztatów: szewskiego, garncarskiego, kowalskiego, wikliniarskiego, bednarskiego, tkackiego, ale także posłuchać, zobaczyć i własnoręcznie spróbować, na czym praca tych rzemieślników polegała; przewodnicy w bardzo umiejętny i niezwykle ciekawy sposób łączą różne zagadnienia, np. podczas wizyty u szewca prezentowana jest historia powstania związku frazeologicznego „na jedno kopyto”. Ponadto odtworzono wnętrza dawnych: klasy szkolnej, poczty, sklepu kolonialnego. Na zamówienie Centrum organizuje także pokazy ginących zawodów oraz czynności, które współcześnie wykonują różnego rodzaju urządzenia, np. pranie czy produkcja nabiału. Często odbywają się też tematyczne imprezy, z których chyba najbardziej znane jest doroczne *Wielkie Smażenie Powideł – czyli Babie Lato w Mniszkach*.

Elementem łączącym walory kulturowe i przyrodnicze PszPK jest eksponowana od 2011 r. w Centrum diorama doliny Kamionki, prezentująca las grądowy, zbiorowiska trawiaste oraz fragment tej formy rzeźby terenu ze strefą źródłiskową, środkowym biegiem cieką otoczonego lasem łągowym oraz zbiornikiem wodnym www.dolinakamionki.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=54&Itemid=58, dostęp: 23.07.2012].

2.7. Varia

Anastazewo / Powidzki Park Krajobrazowy

Na terenie wsi Anastazewo znajdują się zabytkowe zabudowania dawnej placówki granicznej między zaborami pruskim i rosyjskim. Są to budynki: murowany pruskiej straży granicznej z roku 1901 i drewniany straży rosyjskiej z 1890 r.

Orzeszkowo / Sierakowski Park Krajobrazowy

Na terenie Sierakowskiego PK znajdują się dwa bardzo ciekawe obiekty związane z braćmi czeskimi¹⁶ – są to dawny zbór i cmentarz w Orzeszkowie nieopodal Kwilcza. To w tej miejscowości pierwotnie osiedlili się w 1577 r. ci ewangelicy reformowani, przejmując świątynię katolicką i zmuszając chłopów do zmiany wiary pod groźbą dotkliwej grzywny [Łęcki 2000, s. 98]. Jednak po 67 latach początkowo tolerancyjne władze wielkopolskiego Kościoła katolickiego zmusiły ewangelików do oddania obiektu. Około 30-osobową wspólnotę wielkopolskiej szlachty zaprosił na swoje ziemie Dobrogost Kurnatowski, dziedzic odległego ok. 1,5 km Orzeszkowa, gdzie pobudowano początkowo drewniany zbór (spłonął w 1721 r.), a od 1788 r. murowany z cegły o bardzo charakterystycznym kształcie ośmiokąta; co ciekawe świątynia była czynna nieprzerwanie aż do 1945 r., kiedy to wyjechali niemieccy ewangelicy – obecnie zapomniana i niezagospodarowana, chyli się ku ruinie [www.jednota.pl/archiwum/teksty-rozproszone-/372-ecclesia-reformata-orzeszkowiensis?format=PDF, dostęp: 23.07.2012].

Należy wspomnieć o najwybitniejszym pastarze orzeszkowskim – Janie Wilhelmie Kassyszu (1787–1848), wywodzącym się z czeskiej szlachty, wielkim polskim patriotą, nauczycielu Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu, którego – rzecz w ówczesnych czasach niebywała – odwiedzał nawet sam arcybiskup metropolita poznański i gnieźnieński i jednocześnie prymas Polski – Marcin Dunin [Łęcki 2000, s. 106]. Po śmierci J.W. Kassysza podczas epidemii cholery jego przyjaciel – również wybitny Wielkopolek Karol Libelt – zorganizował zbiórkę pieniędzy wśród mieszkańców Wielkiego Księstwa Poznańskiego na obelisk na orzeszkowskiej nekropolii, szczęśliwie zachowany i ostatnio odnowiony. Po uporządkowaniu i zamianie w lapidarium w latach 80. XX w. cmentarz ewangelików reformowanych ponownie zarasta bujną zielenią, wśród której można dostrzec ok. 80 nagrobków, niestety w większości uszkodzonych, pozbawionych krzyży, oraz grobowce, np. Kurnatowskich i Bronikowskich. Na cmentarzu został pochowany także pastor Karol Diehl,

¹⁶ W 1555 r. roku na synodzie w Koźminku bracia czeszy weszli w unię z popularnym wśród szlachty Kościołem kalwińskim, stąd oba obiekty często są nazywane zamiennie kalwińskimi.

przewodniczący Generalnego Konsystorza Wyznań Ewangelickich w Królestwie Kongresowym, skupiającego luteranów i ewangelików reformowanych, który przyjechał do Prus, aby organizować pomoc dla zwolenników powstania listopadowego i tu zmarł [www.polskaniezwykla.pl/web/place/22602,orzeshkowo-zabytkowy-cmentarz-kalwinski.html, dostęp: 23.07.2012].

Robaczyn / Przemęcki Park Krajobrazowy

Kolejnym obiektem związanym z innowiercami – już na terenie innego parku krajobrazowego – Przemęckiego – jest cmentarz w Robaczynie, założony przez Carla Aleksandra Bojanowskiego oraz jego żonę Eleonorę z Bothmerów w 1789 r. Pierwotnie przeznaczony był na rodzinne mauzoleum – bardzo wcześnie bowiem zmarło czworo dzieci Bojanowskich. Sam ród był w posiadaniu Bojanowa przez ponad 400 lat, wywodzącego się z bardzo znanej dolnośląskiej rodziny Schaffgotschów, który w XVI w. przeszedł konwersję na wyznanie braci czeskich (centralny ośrodek w niedalekim Lesznie), zaś w wieku następnym – stali się ewangelikami [www.luteranie.pl/robaczyn/rysunki_historyczne.htm, dostęp: 25.07.2012].

W XIX w. członkowie zboru ewangelickiego w Starym Bojanowie przejęli rodzinne mauzoleum i przekształcili je w cmentarz parafialny, grodząc charakterystycznym ceglany murem, obecnie tynkowanym, który służył parafianom aż do 1945 r.

Układ cmentarza jest prostokątny, a najbardziej osobliwym elementem brama z dwoma przejściami bocznymi, obecnie zamurowanymi; po obu jej stronach znajdują się zintegrowane z nią, nieco wysunięte przed lico bramy, dwa budynki mauzoleum pokryte charakterystycznymi dachami – czterospadowymi, we fragmencie szczytowym cebulastymi, zwieńczonymi krzyżami, kryte gontem. Jeden z budynków służył także jako kaplica cmentarna [www.kosciol.pl/article.php/20031203131550796, dostęp: 23.07.2012].

Od bramy obiektu wiedzie aleja główna prowadząca do obelisku poświęconego poległym parafianom biorącym udział w wydarzeniach wojennych z lat: 1864/66, 1870/1971 i 1914/20.

Niestety cmentarz jest bardzo mocno zdewastowany, zachowane płyty przeniesiono w południowo-zachodnią jego część, większość z nich uległa nieodwracalnym uszkodzeniom. Zachował się w zasadzie tylko nagrobek Erdmanna Gernotha, późniejszego właściciela Bojanowa, zmarłego w 1920 r., w formie granitowego głazu, oraz pozostałości klasycystycznego nagrobka Carla Bojanowskiego wykonanego z piaskowca.

Cmentarz malowniczo prezentuje się w krajobrazie – odległy o ok. 500 m. od zabudowań wsi, pośród jednostajnego pola wyróżnia się jako zwarta bryła zieleni o prawie idealnie kwadratowym kształcie.

Stado Ogierów / Sierakowski Park Krajobrazowy

Niezmiernie ciekawym kompleksem zabytkowym – jedynym w swoim rodzaju na opisywanym terenie – jest zespół zabudowań Stada Ogierów z XIX w. w Sierakowie – jednostka hodowli koni, najstarsza tego typu instytucja w Polsce. Całość współczesnych zabudowań stanowią: dom kierownika (tzw. pałac, obecnie hotel), ujeżdżalnia, stajnia z wozownią i szorownią¹⁷, 4 pawilony mieszkalne, ambulatorium, tzw. „Biały domek” oraz park

[www.nid.pl/UserFiles/File/Rejestr%20Zabytk%C3%B3w/rejestr%20zabytk%C3%B3w%20nieruchomych%20-%20stan%20na%2030%20czerwca%202012/WLK-rej.pdf, dostęp: 26.07.2012].

Warto nadmienić, iż część zabytkowych stajni zaadaptowano na powozownię, w której można obecnie podziwiać 50 pojazdów konnych, w tych ponad 10 zabytkowych.

Decyzję o utworzeniu tego obiektu podjęły władze pruskie i już w 1829 r. sprowadzono do Sierakowa pierwsze ogiery ze stadnin niemieckich – rok ten uważa się za datę powstania

¹⁷ Szorownia – miejsce składowania szorów – skórzanej uprzęży dla koni.

Poznańskiej Stadniny Krajowej (jednocześnie prowadzono w instytucji hodowlę koni – aż do połowy XIX w. – stąd nazwa). Zwierzęta zamieszkały w już istniejących stajniach pochodzących z przełomu wieków XVI i XVII, które stopniowo odnawiano – docelowo powstało około 120 miejsc, jednak ich liczba pod koniec wieku XIX przekraczała 230 [<http://hij.com.pl/sierakow-najstarsze-stado-ogierow-na-ziemiach-polskich/>, dostęp: 28.07.2012].

Po I wojnie światowej w Stadzie pozostało tylko około 80 koni – aczkolwiek szybko odbudowano pogłowie; niestety zbliżająca się kolejna zawierucha wojenna spowodowała ewakuację koni na Lubelszczyznę – do Stada Ogierów w Białce, skąd powróciła niewielka tylko część zwierząt w 1946 r.

Do chwili obecnej Stado przeszło kilka zmian dotyczących zasięgu działania, przynależności administracyjnej i liczebności zwierząt [www.stadoogierow.eu/Historia.html, dostęp: 26.07.2012]. Obiekt aktualnie posiada ok. 100 koni różnych ras (szlachetna półkrew, małopolska, wielkopolska, pełna krew angielska, czysta krew arabska), w tym zachowawcze stado koników polskich, nazywanych reliktem przyrodniczo-hodowlanym [Smura 2011, s. 39].

Stado Ogierów oprócz czynności hodowlanych prowadzi także działania turystyczno-rekreacyjne: hotel w zabytkowych zabudowaniach, naukę jazdy konnej, rajdy, a także pensjonat dla koni; całość można zwiedzać.

Podsumowanie

Park krajobrazowy jest najbardziej predysponowaną formą ochrony przyrody do rozwoju funkcji turystycznej, oczywiście opartym na zasadach zrównowżenia. Tylko wtedy bowiem ograniczenia związane z funkcją ochronną parku, zachowujące cenne walory przyrodnicze, staną się podstawą rozwoju gospodarczego danego rejonu, np. poprzez rozwój turystyki.

O ile funkcja turystyczna związana z walorami przyrodniczymi parku krajobrazowego nie budzi żadnych wątpliwości nawet wśród laików, o tyle atrakcyjność obiektów pochodzenia antropogenicznego – już tak.

Przeprowadzona kwerenda wykazała, że na obszarze objętym badaniami do rejestru zabytków wpisanych jest aż 1070 zabytków. Ewidentnie tak znaczna liczba rozmaitych atrakcji kulturowych dowodzi możliwości aktywizacji turystyki kulturowo-przyrodniczej na tym terenie. Na podstawie przeprowadzonych badań stwierdzono, że wiodącą kategorią obiektów kulturowych w rejonie wielkopolskich parków krajobrazowych są założenia pałacowe i dworskie, które świadczą o historii wielkopolskich ziemian. Kolejną grupę stanowią budynki mieszkalne i obiekty sakralne.

Niewątpliwie w rejonie wielkopolskich parków krajobrazowych istnieje możliwość rozwoju turystyki kulturowo-przyrodniczej. Co więcej – na tym obszarze mogą rozwijać się z powodzeniem inne rodzaje turystyki kulturowej.

Z pewnością niepowtarzalne założenia pałacowe i dworskie mogą stanowić jedną z unikatowych destynacji turystycznych omawianego rejonu. Jednakże jak dotąd te możliwości nie zostały wykorzystane. Z uwagi na znaczny potencjał historyczny obszaru jest on predysponowany do rozwoju turystyki żywej historii, turystyki archeologicznej czy muzealnej. Ponadto liczne kościoły i zespoły sakralne stanowią mogą trzon dla rozkwitu turystyki religijnej.

Samo powstanie parku krajobrazowego generuje rozwój funkcji turystycznej [Spychała 2010, s. 160], toteż promocja tego obszaru poprzez jego wartości kulturowe może zwiększyć ruch turystyczny, który powinien rozwijać się w oparciu o turystykę zrównoważoną, a w szczególności w ramach turystyki kulturowo-przyrodniczej.

Należy pamiętać, że parki krajobrazowe powinny mieć charakter wielofunkcyjny; wynika to wszak już z ich definicji, która mówi o harmonijnej interakcji między kulturą a przyrodą, poprzez działania wpisujące się w zasady ekorozwoju. Jeśli bowiem turystyka będzie rozwijać się z ich pominięciem – obszary chronione czeka nieodwracalna katastrofa. Należy przy tym pamiętać, że z zasady turyści kulturowi są mniej świadomi ekologicznie, niż odwiedzający nastawieni na atrakcje przyrodnicze.

Włączenie elementów kultury w ofertę parków krajobrazowych może przyczynić się do lepszej integracji tych obiektów z lokalną społecznością. Poprzez tworzenie produktów specjalistycznych, organizowanie imprez itd., lokalna ludność może uzyskać nowe perspektywy. Zaspokojenie rosnących potrzeb odwiedzających parki turystów stanowi asumpt do powstania nowych przedsięwzięć, nowych miejsc pracy, ponieważ obecność zwiedzających powoduje wzrost popytu na różne produkty tj.: produkty *stricte* turystyczne (nocleg, wyżywienia, transport, pamiątki, przewodnictwo itd.), ale także na żywność, paliwo itd.

Podsumowując należy podkreślić, że niniejszy artykuł stanowi materiał przyczynkarski do podniesienia tej tematyki w innych województwach, w celu określenia wiodących kategorii obiektów kulturowych poszczególnych zespołów parków krajobrazowych. Ponadto niniejsze opracowanie tworzy podstawę do dalszych badań, w szczególności do analizy perspektyw rozwoju turystyki kulturowej w rejonie wielkopolskich parków krajobrazowych. W tym miejscu trzeba zwrócić uwagę, że w najbliższej przyszłości autorzy zamierzają podjąć próbę wytyczenia szlaku kulturowego obejmującego obiekty będące dziełami rąk ludzkich leżące na terenie badanych parków krajobrazowych.

Bibliografia

- 202 x Wielkopolska, 2008, pod red. W. Łęckiego, WBPiCAK, Poznań.
Anders P., 1998, *Nowy Tomyśl*, WBP, Poznań.
Anders P., 2004, *Puszcza Zielonka*, WBP, Poznań.
Anders P., Maluśkiewicz P., Szmidt Z., 2000, *155 x Wielkopolska*, WBP, Poznań.
Chojnacka M., Raszka B., 2007, *Lednicki Park Krajobrazowy*, WBPiCAK, Poznań.
Gmina Przygodzice. Przewodnik, 2011, Urząd Gminy Przygodzice, Przygodzice.
Górczak Z., 2002, *Najstarsze lokacje miejskie w Wielkopolsce (do 1314 r.)*, WBPiCAK, Poznań.
Grzelak L., 2003, *Sanktuarium Wniebowzięcia N.M.P. w Charbielinie*, Rys Studio, Poznań.
Jermaczek A., Rudawski W., 1993, *Pszczewski Park Krajobrazowy*, Lubuski Klub Przyrodników, Świebodzin.
Kanon krajoznawczy województwa wielkopolskiego, 2010, pod red. W. Łęckiego, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
Karczewska M., Dach A., 2000, *Uwarunkowania rozwoju turystyki na obszarze Rogalińskiego Parku Krajobrazowego*, Biuletyn Parków Krajobrazowych Wielkopolski, Poznańska Drukarnia Naukowa, Poznań.
Kasprzak K., Kucharski B., 2010, *Przemęcki Park Krajobrazowy*, WBPiCAK, Poznań.
Kasprzak K., Kucharski B., 2011, *Pszczewski Park Krajobrazowy*, WBPiCAK, Poznań.
Kasprzak K., Raszka B., 2005, *Rogaliński Park Krajobrazowy*, WBPiCAK, Poznań.
Kasprzak K., Raszka B., 2007, *Park Krajobrazowy im. gen. Dezyderego Chłapowskiego*, WBPiCAK, Poznań.
Kasprzak K., Raszka B., 2008, *Park Krajobrazowy „Promno”*, WBPiCAK, Poznań.
Kasprzak K., Sobczak J., 2009, *Żerkowsko-Czeszewski Park Krajobrazowy*, WBPiCAK, Poznań.
Knaś P., 2012, *Parki narodowe i krajobrazowe w Małopolsce. Instytucje kultury i dziedzictwa kulturowego*, Małopolski Instytut Kultury, Kraków.
Kopaliński W., 1987, *Słownik mitów i tradycji kultury*, PIW, Warszawa.
Kucharski B., 1997, *Miłosław i okolice*, WBP, Poznań.
Kurczuk M., 2005, *Przewodnik polskie skanseny*, Stara Iwiczna.
Kwilecki A., 1996, *Kwilcz i inne majątki Kwileckich na przestrzeni wieków*, WBP, Poznań.

- Lozano-Oyola M., Blancas F.J., González M., Caballero R., 2012, *Sustainable tourism indicators as planning tools in cultural destinations*. Ecological Indicators, vol. 18, s. 659-675.
- Łęcki W., 2000, *Pojezierze Międzychodzko-Sierakowskie*, WBPiCAK, Poznań.
- Łuczak J.Y., 2010, *Spacerownik poznański*, Agora, Warszawa
- Owczarzak P. (red.), 2011, *Puszcza Zielonka i okolice. Przewodnik turystyczny*, Związek Międzygminny „Puszcza Zielonka”, Murowana Goślina.
- Plenzler A., 2008, *Wielkopolska: przewodnik*, BOSZ, Olszanica.
- Polska niezwykła. Wielkopolska*, 2008, Demart, Warszawa.
- Przyrodnicza ścieżka dydaktyczna „Bobrowy Szlak”*, 2011, Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Wielkopolskiego, Poznań.
- Raszka B., Chojnacka A., 1998, *Ścieżka Przyrodnicza w Lednickim Parku Krajobrazowym*, Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Wielkopolskiego, Poznań.
- Rąkowski G., Smogorzewska M., Janczewska A., Wójcik J., Walczak M., Pisarski Z., 2002, *Parki krajobrazowe w Polsce*, Instytut Ochrony Środowiska, Warszawa.
- Rocznik Statystyczny Województwa Wielkopolskiego 2011*.
- Słownik geograficzno-krajoznawczy Polski*, 2000, PWN, Warszawa.
- Smura P., 2011, *Atrakcyjność turystyczna Sierakowskiego Parku Krajobrazowego*, Poznań (maszynopis pracy magisterskiej).
- Spychała A., 2010, *Funkcja turystyczna Parku Krajobrazowego „Dolina Baryczy”*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Strategia rozwoju turystyki w województwie wielkopolskim*, 2007, Zarząd Województwa Wielkopolskiego, Poznań.
- Szafrański F., Kurek T., 1999, *Rezerwaty przyrody w Parku Krajobrazowym „Puszcza Zielonka”*, Biuletyn Parków Krajobrazowych Wielkopolski, Zeszyt 5(7), Poznańska Drukarnia Naukowa, Poznań.
- Szolginią W., 1992, *Architektura*, Sigma NOT, Warszawa.
- Turystyka zrównoważona na obszarach parków krajobrazowych*, Kasprzak K., Kurczewski R., Wartecki A. (red.), Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Uglis J., 2010a, *Turystyka kulturowa szansą dywersyfikacji oferty turystycznej regionu*, [w:] *Turystyka kulturowa a regiony turystyczne w Polsce*, Orłowski D., Puchnarewicz E. (red.), LIBRON, Warszawa, s. 287-305.
- Uglis J., 2010b, *Uwarunkowania rozwoju agroturystyki na obszarach parków krajobrazowych w województwie wielkopolskim*, [w:] *Turystyka na obszarach przyrodniczo cennych*, Jalinik M. (red.), Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, s. 73-84.
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody* (Dz.U. 2004 nr 92 poz. 880)
- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz.U. 2003 nr 162 poz. 1568).
- Wielkopolski Słownik Biograficzny*, 1983, PWN, Warszawa.
- Wrabec J., 1997, *Katalog zabytków sztuki. Województwo wrocławskie. Milicz, Żmigród, Twardogóra i okolice*, PAN, Warszawa.
- Zastrożny Z., 2011, *Związek Międzygminny „Puszcza Zielonka” – skuteczna współpraca na rzecz ochrony środowiska i promocji turystyki*, Zeszyty Swarzędzkie nr 3, Rocznik Regionalny, Urząd Miasta i Gminy w Swarzędzu.
- Zbierski H., 2006, *O śmigiełskich wiatrakach, cechach i organizacjach rzemieślniczych (od tworzenia cechów do 1945 roku)*, Urząd Miejski w Śmiglu, Śmigiel.
- Ziemięwicz K., 1991, *Przemęt – zarys dziejów*, PWN, Warszawa – Poznań.
- Żarska B., 2009, *Koncepcja zbioru ogólnych zasad planowania turystyki zrównoważonej na obszarach chronionych*, Nauka Przyr. Technol. 3, 1, #58.

Netografia:

- <http://badania-w-kulturze.mik.krakow.pl>
<http://hij.com.pl>
<http://ok-pobiedziska.pl>
<http://regionwielkopolska.pl>

<http://wosoz.ibip.pl>
<http://zpkww.poznan.ibip.pl>
wosoz.ibip.pl
www.101wycieczek.pl
www.adamek-mickiewicz.cba.pl
www.dabrowkakoscielna.pl
www.dolinakamionki.pl
www.mniszki.pl
www.moikrewni.pl
www.www.krzywinskie.drezyzny.com
www.festiwal-lad.pl
www.jednota.pl
www.kosciol.pl
www.lednica2000.pl
www.luteranie.pl
www.magazynwino.pl
www.nid.pl
www.parafia-skulsk.org
www.pobiedziska.pl
www.polskaniezwykla.pl
www.poznan.pl
www.puszcza-zielonka.pl
www.racot.pl
www.skulsk.pl
www.smielow.pl
www.sosnie.ovh.org
www.stadoogierow.eu
www.tvn24.pl
www.zpkww.pl

Cultural resources of landscape parks and their surroundings in Wielkopolskie voivodeship

Key words: landscape park, monuments of material culture, cultural resources, cultural heritage

Abstract

Landscape parks are protected areas because of their natural, historical and cultural values, as well as for landscape features. Nowadays there are 13 landscape parks, which possess both significant natural and cultural potential. The aim of this paper is to preliminary analyse the possibilities of cultural-natural tourism development of landscape parks in Wielkopolska surroundings. The cultural resources which exist on gmina areas where the parks are located has been examined. Total 44 gminas of Wielkopolskie voivodeship have been evaluated. The results of this study show that there are more than 1 thousand cultural heritage facilities in the research area. The most numerous are palace complexes and manor houses, residential buildings and sacral objects.